

Milan Vrbanus
Robert Skenderović

(Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest
Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

TRGOVAČKI PROMET NA TRIDESETNICI BROD OD 19. STUDENOGA 1719. DO KRAJA LIPNJA 1721.

UDK 656:339(497.5)“1719/1721“

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 27. 2. 2016.

Autori su na temelju zapisnika tridesetnice Brod u razdoblju od 19. studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine analizirali trgovački promet robe dovezene na spomenutu tridesetnicu. Pri tome su nastojali primjenom kvantitativnih metoda utvrditi određene karakteristike trgovačke djelatnosti (prebivalište trgovaca, vrijednosti i odredišta dopremljene robe, mjesto nabave robe, vrste robe, način transporta robe te karakteristike trgovačke djelatnosti brodskih trgovaca i trgovačkih družina).

Ključne riječi: Brod, trgovina, tridesetnica, Habsburška Monarhija, Osmanско Carstvo, riječni transport, Sava, Venecija, Graz, Beograd, Požega

1. Uvod

Slavko Gavrilović objavio je u drugoj knjizi *Građe o balkanskim trgovcima u Ugarskoj XVIII veka* među objavljenim arhivskim gradivom iz Magyar Országos Levéltár i Österreichisches Staatsarchiv u sklopu serije *Spomenici na tuđim jezicima* Srpske akademije nauka i umetnosti zapisnik tridesetnice Brod.¹

Zapisnik tridesetnice Brod omogućava upoznavanje s trgovačkom djelatnošću na području pod jurisdikcijom tridesetnice krajem drugog i počet-

¹ Slavko Gavrilović, *Građa o balkanskim trgovcima u Ugarskoj XVIII veka - carinarnice i kontumaci*, knj. 2 (dalje: *Carinarnice*), Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, drugo odeljenje - Spomenici na tuđim jezicima, 33, SANU, Beograd, 1996., 481-491.

kom trećeg desetljeća 18. stoljeća. Ovaj dokument napisan na njemačkom jeziku nastao je neposredno nakon zaključenja Požarevačkog mira te sklapanja trgovačkog ugovora između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva (1718.). Trgovački ugovor između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva sklopljen je neposredno nakon zaključenja Požarevačkog mirovnog ugovora, koji su nešto kasnije potvrdili kralj Karlo III. te osmanski car Ahmed III. Ovim trgovačkim ugovorom omogućeno je otvaranje trgovačkog puta između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Odredbama Požarevačkog mira, odnosno trgovačkog ugovora između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva, određeno je da se domaći trgovci mogu baviti trgovinom na malo i veliko, a osmanski samo na veliko, a na malo samo tijekom godišnjih sajмова. Premda su pregovarači Habsburške Monarhije nastojali ovakvim mirovnim ugovorom nametnuti Osmanskom Carstvu, odnosno njihovim trgovcima, nepovoljne uvjete za bavljenje trgovinom te favorizirati domaće monarhijske trgovce, u praksi su se trgovačke odredbe ovih ugovora (mirovni i trgovački) pokazale potpuno promašenim jer su u stvarnosti bili favorizirani osmanski trgovci i trgovačke družine. Naime, domaći trgovci morali su platiti 3 % tridesetine na tridesetnici u mjestu nabave robe te 2 % maltarine i 2,5 % zemaljske takse od vrijednosti robe.² Osim toga, morali su na svakoj sljedećoj tridesetnici platiti po 2,5 % zemaljske takse od vrijednosti robe. Također, domaći su trgovci morali platiti 3 % tridesetine i 2 % maltarine od vrijednosti na prijelazu iz austrijskih nasljednih zemalja u Mađarsku, odnosno Hrvatsku i Slavoniju. Za razliku od domaćih trgovaca i trgovačkih družina, osmanski su morali platiti samo 3 % carine od vrijednosti robe pri uvozu robe u Habsburšku Monarhiju, odnosno izvozu iz Monarhije.³

Na temelju iznesenog vidljivo je da su domaći trgovci bili u nepovoljnijem položaju u odnosu na trgovce iz Osmanskog Carstva. Uzalud je samo nekoliko godina nakon potpisivanja Požarevačkog mira komorski inspektor Alexander

² Premda je bilo određeno da domaći trgovci moraju platiti 3 % tridesetine, 2 % maltarine i 2,5 % zemaljske takse od vrijednosti robe, odnosno 7,5 % od vrijednosti robe, na tridesetnici Brod domaći su trgovci plaćali 5 % tridesetine, 2 % maltarine i 2,5 % zemaljske takse od vrijednosti, odnosno 9,5 % od vrijednosti robe. Slavko Gavrilović, *Srem od kraja XVII do sredine XVIII veka*, Monografije Instituta za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. 12, Novi Sad, 1979., 78, bilj. 12; Slavko Gavrilović, *Prilog istoriji trgovine i migracije Balkan-Podunavlje XVIII i XIX stoleća* (dalje: *Trgovina*), Posebna izdanja SANU, knj. CDXXXIII, Odeljenja za društene nauke knj. 47, Beograd, 1969., 34, bilj. 135; Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

³ Hrvoje Petrić, *The Navigation and Trade Agreement of 1718 and Ottoman Orthodox Merchants in Croatia and Military Border*, u: Charles Ingraio, Nikola Samardžić i Jovan Pešalj (ed.), *The Peace of Passarowitz, 1718*, West Laffayette, 2011., 181-187; Gavrilović, *Trgovina*, 15, 34, bilj. 135; Gavrilović, *Srem*, 75; Ivan Erceg, *Oživljavanje i razvitak trgovine između Habsburške Monarhije i Turske u 18. stoljeću*, *Acta historico-oeconomica Jugoslaviae* 13 (1986), 124 i 130.

von Kallaneck upozorio više komorske vlasti⁴ da su domaći trgovci u podređenom položaju, nastojeći ih nagovoriti da potaknu državne vlasti na promjenu ovih po monarhijsku trgovinu štetnih odredbi iz mirovnog i trgovačkog ugovora. Posljedica tako velike razlike u carinskoj opterećenosti domaćih i osmanskih trgovaca bila je da su osmanski trgovci preuzeli i uvoznu i izvoznu trgovinu Habsburške Monarhije, pa Carska privilegirana orijentalna kompanija nije uspjela ostvariti planirani cilj, preuzimanje trgovine na relaciji Balkan – Podunavlje te istiskivanje osmanskih trgovaca sa spomenutog trgovačkog pravca.

Premda je, kako smo već naveli, ovaj zapisnik obuhvatio vrlo kratko vremensko razdoblje od samo malo više od godine i pol dana, podaci iz ovog dokumenta upućuju na negativne posljedice po trgovačku djelatnost domaćih trgovaca, koji nisu mogli konkurirati carinski manje opterećenim, a samim tim i jeftinijim osmanskim trgovcima. Osim toga, pojedini podaci omogućavaju utvrđivanje gospodarskih aktivnosti na brodskom području, odnosno na području pod jurisdikcijom lokalne tridesetnice, gdje su pojedini trgovci platili tridesetinu prilikom nabave svoje robe.⁵

Budući da se rat s Osmanskim Carstvom (1716.-1718.) vodio na području Srijema, veliki dio ratnih tereta pao je na pleća stanovnika Srijema i Slavonije. Uz to je slavonsko pučanstvo bilo opterećeno različitim obavezama na izgradnji osječke tvrđave (rad, doprema ogrjevnog drva za potrebe vojske, drva za pečenje cigle te građevnog drva za potrebe izgradnje itd.), što je usporavalo razvoj seljačkih gospodarstava. Slaba gospodarska djelatnost u slavonskim kućanstvima te njihova zatvorenost prema tržištu rezultirale su usporenim tijekom novca te slabom kupovnom moći lokalnog stanovništva, što je onemogućavalo brži napredak gospodarstva na slavonsko-srijemskom području, naročito trgovačke djelatnosti, što je vidljivo i po podacima u zapisniku tridesetničarskih ureda u Brodu, Mitrovici, Pakracu i Rači.⁶

Ovaj je zapisnik nastao u vrijeme kada je bečki dvor pod utjecajem kamentalističkih ideja započeo provoditi ekonomsku politiku koja je imala za cilj osigurati punjenje državne blagajne. Stoga je bečki dvor poduzeo mjere koje ukazuju na orijentaciju prema jadranskim lukama (Rijeka i Trst) te njihovom povezivanju s dijelovima Monarhije u Podunavlju. Stoga je kralj Karlo III. 1717. proglasio Jadransko more otvorenim, čime je ukinut mletački monopol, a dvije godine kasnije proglasio je jadranske luke (Rijeka i Trst) slobodnim lukama. Kralj Karlo III. osnovao je patentom 27. svibnja 1719. Orijentalnu

⁴ Aleksandar Kallaneck upozorio je Dvorsku komoru u svom elaboratu od 27. ožujka 1719. da su osmanski trgovci u povoljnijem položaju od domaćih trgovaca zbog razlike u visini carinskih stopa kojima je opterećena roba. Gavrilović, *Trgovina*, 34, bilj. 135.

⁵ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

⁶ Gavrilović, *Carinarnice*, 273-491 i 500-535.

trgovačku kompaniju sa sjedištem u Beču i s ograncima u Beogradu, Trstu i Rijeci. Ova je politika nastavljena izgradnjom Karoline (1726.), ceste koja je povezala Karlovac i Rijeku. Svim tim mjerama nastojalo se uspostaviti trgovački prometni pravac koji će povezati žitorodne dijelove Monarhije sa sjevernojadranskim lukama, s ciljem omogućavanja izvoza poljoprivrednih proizvoda iz žitorodnih područja.⁷ Međutim, ova politika nije imala značajnijeg utjecaja na trgovačku djelatnost na tridesetnici Brod u razdoblju koje je obuhvaćeno zapisnikom tog tridesetničarskog ureda. To naravno ne znači da u budućnosti ekonomske mjere i ekonomska politika bečkog dvora, nisu imale utjecaja na trgovački promet na toj tridesetnici, ali krajem drugog i početkom trećeg desetljeća 18. stoljeća to još uvijek nije vidljivo u podacima dobivenim analizom spomenutog zapisnika tridesetničarskog ureda.

2. Metodološke pretpostavke

Već je navedeno da je zapisnikom tridesetnice Brod obuhvaćeno razdoblje od 19. studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine, što je prilično kratko razdoblje. Duljina razdoblja obuhvaćenog ovim zapisnikom nažalost umanjuje mogućnost primjene pojedinih kvantitativnih metoda u proučavanju trgovačke djelatnosti na području pod jurisdikcijom spomenutog tridesetničarskog ureda. Budući da se trenutno zna samo za ovaj zapisnik spomenute tridesetnice, istraživačima ne preostaje ništa drugo nego na temelju postojećih podataka pokušati utvrditi što je moguće više karakteristika trgovačke djelatnosti na ovom području.⁸

Unoseći podatke iz zapisnika u tablicu, kako bi se moglo izvršiti analizu prikupljenih podataka, utvrdili smo nedostatak pojedinih podataka za pojedine zapise trgovaca, odnosno trgovačkih družina, koji su pristupili carinjenju svoje robe na brodsjoj tridesetnici. Stoga je iskorištena činjenica da su trgovci i trgovačke družine bili obavezni pristupiti svakoj tridesetnici na svom trgovačkom putu, što je omogućilo uspoređivanje podataka brodske tridesetnice s podacima iz zapisnika mitrovačke tridesetnice u istom promatranom razdo-

⁷ Igor Karaman, Socijalno-ekonomske prilike u jugoslavenskim zemljama Habsburške Monarhije u doba kasnog feudalizma (1650-1848), u: *Zbornik Matice srpske za istoriju* sv. 9, Novi Sad, 1974., 23; Borislav Grgin, Gospodarski razvoj hrvatskih zemalja u ranom novom vijeku - osnovne razvojne smjernice, u: *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918. - Zbornik radova*, Zagreb, 2004., 169; Ivan Erceg, Maritimpolitik des Wiener Hofes an der Adria im 18. Jahrhundert, *Acta historico-oeconomica* 23-24 (1996/97), 46-48; Rajko A. Veselinović, Plovidba Dunavom i njegovim pritokama u ugovorima između Austrije i Turske u XVII i XVIII veku, u: *Plovidba na Dunavu i njegovim pritokama kroz vekove - Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa održanog 5. i 6. juna 1979. godine*, Beograd, 1983., 249; Mira Kolar-Dimitrijević, Gospodarstvo Hrvatske i Slavonije do Marije Terezije, u: *Povijest Hrvata - Druga knjiga Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, Zagreb, 2005., 228-231.

⁸ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

blju te nadopunu podataka zapisnika tridesetničarskog ureda u Brodu. Na taj je način smanjen broj trgovaca i trgovačkih družina s nepoznatim podacima za pojedine kategorije istraživanja (mjesto prebivanja, mjesta i datuma plaćanja tridesetine, vrste dopremljene robe, načina prijevoza robe te odredišta robe).⁹

Analizirani podaci iz spomenute tridesetnice grupirani su prema mjestu stanovanja trgovaca i trgovačkih družina, broju trgovaca, odnosno veličini trgovačkih družina, vremenu (mjesecu u godini) pristupanja tridesetnici te obavljanja pregleda i carinjenja dopremljene robe, vrsti, vrijednosti, odredištu robe i načinu transporta dopremljene robe. Podaci o mjestu stanovanja pojedinih trgovaca i trgovačkih družina grupirani su prema upravnim jedinicama u kojima su smješteni pojedini lokaliteti. Pri tome je izdvojen Brod kao zasebna kategorija, s ciljem utvrđivanja udjela lokalnih trgovaca, odnosno trgovačkih družina, te njihove gospodarske djelatnosti.

Isto smo tako analizirali podatke o vremenu pristupanja pojedinog trgovca, odnosno trgovačke družine, tijekom godine (mjeseci) carinjenju robe na brodskoj tridesetnici. Podaci ukazuju na određene karakteristike trgovačke djelatnosti tijekom vremena kroz godinu, odnosno godišnja doba. Osim toga, prikazan je sezonski karakter trgovanja pojedinim vrstama robe, pa je i roba analizirana prema vremenu nabave, odnosno dopremanja na lokalnu tridesetnicu. Također, analiziran je utjecaj sigurnosnih faktora (djelovanje hajdučkih i ostalih razbojničkih družina) na trgovačku djelatnost trgovaca i trgovačkih družina.

Mjesto plaćanja tridesetine može se iskoristiti i kao pokazatelj gospodarske djelatnosti na području pod jurisdikcijom neke tridesetnice. Naime, trgovci i trgovačke družine morali su pri nabavi robe platiti tridesetinu u mjestu nabave ili na tridesetnici najbližoj tom mjestu, što znači da se može pretpostaviti da su pojedine vrste robe proizvedene na području pod njezinom ingerencijom. Pri tome treba biti oprezan jer je tridesetničar naplaćivao tridesetinu trgovcu, odnosno kupcu prilikom prodaje, odnosno kupnje robe. U tom slučaju sjedište tridesetničarskog ureda ili okolica pod njegovom jurisdikcijom ne mogu se smatrati mjestom proizvodnje takve robe. Pri analizi ovog zapisnika nije pronađen nijedan podatak o takvoj vrsti trgovačke djelatnosti (kupnja-prodaja). Također, prilikom prelaska iz dijela Monarhije koji je pripadao Svetom Rimskom Carstvu Njemačke Narodnosti u Zemlje Krune Sv. Stjepana domaći trgovci i trgovačke družine morali su ponovo platiti tridesetinu. Slično je bilo i pri prelasku iz Mađarske u Hrvatsku. U spomenutom zapisniku naveden je jedan slučaj naplate tridesetine pri prelasku granice između Mađarske i Hrvatske na rijeci Dravi na tridesetnici u Donjoj Lendavi (Racz Kanjiža) te ponovno na tridesetnici u Varaždinu.¹⁰

⁹ Gavrilović, *Carinarnice*, 276, 282-283, 291, 293, 300, 309-311, 315, 317 i 319.

¹⁰ Gavrilović, *Carinarnice*, 490.

Analiza vrijednosti dopremljene robe na spomenutu tridesetnicu omogućila je utvrđivanje udjela domaćih i osmanskih trgovaca u trgovačkoj djelatnosti na području Habsburške Monarhije. Također, udio domaćih i osmanskih trgovaca i trgovačkih družina u trgovačkoj djelatnosti Habsburške Monarhije vidljiv je i u njihovom udjelu prema mjestu stanovanja u ukupnom broju trgovaca i trgovačkih družina koji su carinili robe na brodskoj tridesetnici.

Utvrđivanje načina transporta robe ukazuje na dvije vrste transporta robe (vodenim te najvjerojatnije kopnenim putem). Naime, podaci iz zapisnika navode samo podatke o dopremi robe rijekom Savom, odnosno nekom vrstom plovila, pa se može pretpostaviti da su ostali dopremili robu kopnenim putem. Uspoređujući vrste transporta s mjestom stanovanja pojedinih trgovaca i trgovačkih družina nastojali smo dokazati ovisnost vrste transporta o mjestu stanovanja. Naime, zanimalo nas je je li riječni transport trgovačke robe bio usko povezan s prebivanjem u naseljima smještenim u blizini rijeke Save.

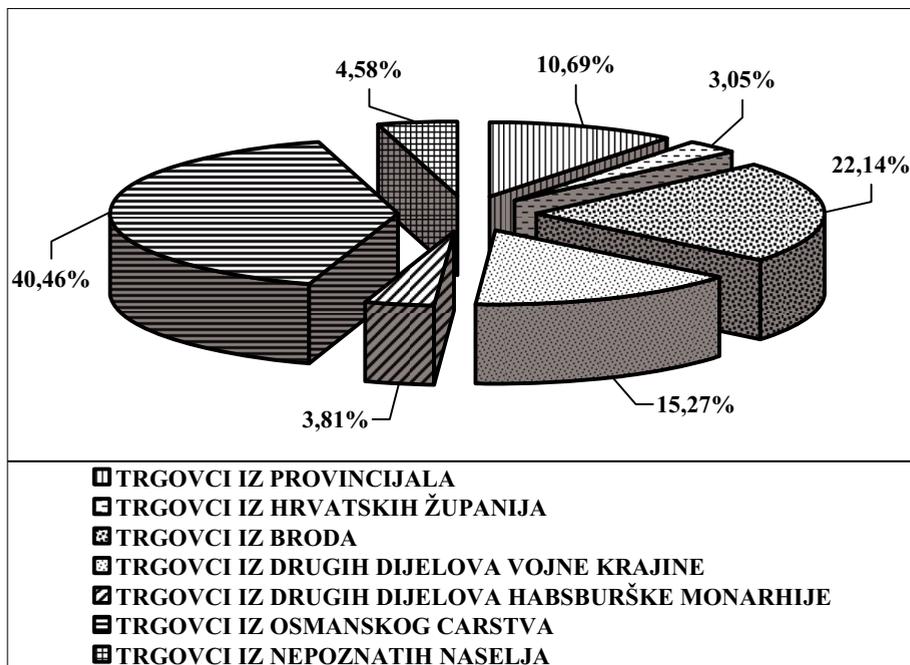
Sve ove analize podataka iz spomenutog zapisnika omogućit će utvrđivanje karakteristika trgovačke djelatnosti. Naravno, rezultati bi bili kvalitetniji da je zapisnikom broskog tridesetničarskog ureda obuhvaćeno dulje vremensko razdoblje ili da je sačuvano više zapisnika spomenute tridesetnice.

3. Mjesto stanovanja trgovaca i članova trgovačkih družina te vrijeme dolaska na tridesetnicu

Tijekom razdoblja koje je obuhvaćeno zapisnikom broskog tridesetničarskog ureda na ovu su tridesetnicu carinjenju i pregledu dopremljene robe pristupili 131 trgovac ili trgovačka družina. Pri tome ih je najviše robu dopremilo iz Osmanskog Carstva, dok je s područja Habsburške Monarhije pristupilo najviše lokalnih trgovaca i trgovačkih družina. Naime, nešto više od $\frac{2}{5}$ svih trgovaca i trgovačkih družina iz Osmanskog Carstva (40,46 %). Najviše trgovaca i trgovačkih družina s područja Habsburške Monarhije pristupilo je spomenutoj tridesetnici iz Broda (14,50 %). Osim iz Broda, veći broj trgovaca i trgovačkih družina s područja Habsburške Monarhije stigao je iz Požege. S područja Osmanskog Carstva najbrojniji su bili trgovci i trgovačke družine iz Tešnja i Žepča. Iz spomenutih mjesta pristupilo je carinjenju više od polovine svih trgovaca i trgovačkih družina (53,44 %). Uz trgovce i trgovačke družine iz ovih naselja, nešto je veći broj trgovaca na spomenutu tridesetnicu pristupio iz Gradiške, Karlovca i Kobaša (Habsburška Monarhije), te iz Banja Luke, Sarajeva i Visokog (Osmansko Carstvo).¹¹ (Tablica 1.-3. te grafikon 1.)

¹¹ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Grafikon 1. *Struktura trgovaca prema mjestu stanovanja od 19. studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine*

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Većina trgovaca i trgovačkih družina koji su dopremili vlastitu robu na tridesetnicu Brod doputovala je samostalno. Ova je skupina činila nešto manje od 2/3 svih pristupnika (65,65 %) spomenutoj tridesetnici. Većina trgovačkih družina došla je na ovu tridesetnicu iz Osmanskog Carstva. Ovakvim načinom trgovačke djelatnosti bavilo se krajem drugog i početkom trećeg desetljeća 18. stoljeća 38 pristupnika, od kojih je 24 došlo iz Osmanskog Carstva, što je gotovo 2/3 svih trgovačkih družina. Pri tome postoje značajne razlike u veličini trgovačkih družina prema mjestu stanovanja. Naime, trgovačke družine iz Provincijala (civilna Slavonija), Vojne krajine, Broda te drugih dijelova Habsburške Monarhije, uključujući i nepoznate lokacije iz spomenute države, brojale su maksimalno do tri člana, dok su one iz Osmanskog Carstva imale po deset, i više članova.¹² Pri tome su brojnije trgovačke družine uglavnom dolazile iz osmanskih naselja udaljenijih od brodske tridesetnice (Sarajevo,

¹² U lipnju 1720. dopremio je robu na tridesetnicu Brod trgovac Mustafa Kihaja s 8 drugova. Pojedini njegovi drugovi povelili su sa sobom i svoje sluge, pa je njegova družina imala više od 9 članova, ali je nemoguće utvrditi njezinu veličinu. Stoga je moguće samo reći da je spomenuta družina imala više od 9 članova, što je najbolje moguće određenje njezine veličine. Gavrilović, *Carinarnice*, 486.

Žepče i Tešanj), a samo je u jednom slučaju neodređeni broj trgovaca pristigao iz naselja koje se najvjerojatnije može poistovjetiti s Derventom.¹³ (Tablica 4.)

Na temelju podataka iz zapisnika tridesetnice Brod nemoguće je utvrditi uzroke razlike u veličini trgovačkih družina. Moglo bi se pretpostaviti da je na spomenutu razliku utjecala javna sigurnost na području slavonske Vojne krajine i Provincijala. Međutim, tada bi bilo za očekivati da i trgovci iz Habsburške Monarhije putuju u većim skupinama, što nije bio slučaj, prema podacima iz zapisnika. Naime, većina trgovaca iz Habsburške Monarhije putovala je samostalno, a samo se manji broj udruživao. Na veličinu trgovačkih družina iz Habsburške Monarhije očito nije značajnije utjecalo ni odredište njihovog putovanja, a ni godišnje doba u kojem su polazili na put, odnosno pristupali spomenutoj tridesetnici. Ove činjenice mogle bi uputiti na pretpostavku da je krajem drugog i početkom trećeg desetljeća 18. stoljeća na području Habsburške Monarhije bila poboljšana javna sigurnost. Međutim, na temelju dosadašnjih malobrojnih istraživanja hajdučkih aktivnosti na području Monarhije nemoguće je argumentirano govoriti o javnoj sigurnosti na području Provincijala, slavonske Vojne krajine i hrvatskih županija. Do sada je moguće govoriti samo o javnoj sigurnosti u Srijemu, na temelju istraživanja Slavka Gavrilovića. Gavrilovićeви rezultati ukazuju na to da se na području Srijema tijekom promatranog razdoblja kratkotrajno poboljšala javna sigurnost zbog djelatnosti vojnih i komorskih vlasti. Međutim, ubrzo se javna sigurnost na području Srijema pogoršala.¹⁴ Naravno, to ne znači da se istovremeno javna sigurnost poboljšala i u drugim dijelovima Hrvatske, ali za to nemamo nikakvih dokaza. Uz to je promatrano razdoblje prekratko, pa je nemoguće dokazati da je promjena u razini javne sigurnosti utjecala na promjene u veličini trgovačkih družina.

Naravno, može se pretpostaviti da je na teritoriju slavonske Vojne krajine javna sigurnost bila nešto bolja nego u Provincijalu, hrvatskim i mađarskim županijama i drugim dijelovima Habsburške Monarhije jer su u vojnim tvrđavama (Gradiška, Brod, Rača i Petrovaradin) bile razmještene vojne jedinice, a i stanovništvo je bilo obavezno obavljati vojnu službu, pa su mogli brzo reagirati na razbojničke aktivnosti hajdučkih i ostalih razbojničkih skupina. Također su se pandurske družine iz komorskog dijela Srijema borile protiv hajdučkih družina. Na području Provincijala, hrvatskih i mađarskih županija i u drugim dijelovima nije bilo stacioniranih vojnih jedinica, ali su djelovale

¹³ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491. U zapisniku brodske tridesetnice navedeno je da je dio trgovačke družine pristigao iz mjesta Terveta, što se najvjerojatnije može poistovjetiti s Derventom.

¹⁴ Slavko Gavrilović, *Hajdučija u Sremu u XVIII i početkom XIX veka*, Posebna izdanja SANU, knj. DLXIX, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 11, Beograd, 1986., 13-15; Gavrilović, *Srem*, 367-369.

pandurske družine koje su financirali stanovništvo i lokalni feudinci. Ove su družine intervenirale protiv hajdučkih i razbojničkih družina. Međutim, javna se sigurnost nije poboljšala, jer je vjerojatno više ovisila o lokalnim društvenim prilikama nego o aktivnostima komorskih i vojnih vlasti na suzbijanju aktivnosti hajdučkih i razbojničkih družina.

Zanimljivo je da su brodski trgovci (Ivan Janskovitz/Junskovitz,¹⁵ Mato Binolitz, Anton Duras, Andria Ivandlitz i Franjo Backtanovitz¹⁶) samostalno prevozili vlastitu robu u Veneciju. Na temelju ove činjenice moglo bi se pretpostaviti da su na spomenutu tridesetnicu pristupali i trgovci koji su se krajem drugog i početkom trećeg desetljeća 18. stoljeća odvažili na tako daleki put bez obzira na razinu javne sigurnosti. Naročito to vrijedi za Brođanina Ivana Janskovitza/Junskovitza, koji se tijekom promatranog razdoblja odvažio čak pet puta zaputiti na tako daleki put.¹⁷ Na temelju dosadašnjih istraživanja nemoguće je argumentirano objasniti što je utjecalo na njihovu odluku da se zapute na tako daleko putovanje. Zasigurno je trebalo biti jako hrabar da bi se odvažilo na spomenutu aktivnost. Naime, bez obzira na razinu javne sigurnosti, njihov je put vjerojatno bio praćen različitim poteškoćama (vremenske neprilike, uništene cestovne komunikacije itd.).

Za razliku od trgovaca i trgovačkih družina iz Habsburške Monarhije, većina trgovaca i trgovačkih družina iz Osmanskog Carstva dopremali su vlastitu robu na tridesetnicu u Brod u većim skupinama. Pri tome je većina samostalnih osmanskih trgovaca, ali i većih trgovačkih družina, otpremala robu do odredišta na području slavonske Vojne krajine, a tek manji broj do odredišta u Provincijalu, odnosno u drugim dijelovima Habsburške Monarhije. Zašto su se oni odlučivali na putovanje u većim skupinama? Na temelju dosadašnjih istraživanja nemoguće je odgovoriti na ovo pitanje. Moguće je da nisu imali previše povjerenja u razinu javne sigurnosti u slavonskoj Vojnoj krajini i Provincijalu, ali ni u vojne vlasti, odnosno vojne jedinice na području slavonske Vojne krajine, koje su trebale biti nekakav garant javne sigurnosti na tom području. Nažalost, na temelju dosadašnjih istraživanja nemoguće je potvrditi iznesene pretpostavke.

¹⁵ Voditelj zapisnika brodske tridesetnice zabilježio je njegovo ime uglavnom kao Ivan Janskovitz, a samo jednom kao Ivan Junskovitz. Kolega Robert Skenderović pokušao je utvrditi u matičnoj knjizi krštenih grada Broda ime ovog trgovca, ali se njegovo ime ne pojavljuje u matičnoj knjizi. Stoga smo odlučili navoditi njegovo ime kako je navedeno u zapisniku tridesetnice. (Arhiv franjevačkog samostana u Slavanskom Brodu, Matična knjiga krštenih župe Presvetog Trojstva 1701.-1735.)

¹⁶ Voditelj zapisnika zabilježio je njegovo ime kao Franjo Backtanovitz. Robert Skenderović nastojao je, uz pomoć matičnih knjiga krštenih grada Broda, utvrditi ime ovog trgovca, ali nije uspio jer se njegovo ime ne pojavljuje u matičnoj knjizi. S obzirom na to, odlučili smo navoditi ga kako je navedeno u zapisniku tridesetnice. (AFSB, MKK1701-1735)

¹⁷ Gavrilović, *Carinarnice*, 482-483, 487, 489-490.

Najviše trgovaca i trgovačkih družina došlo je na tridesetnicu Brod tijekom proljetnih mjeseci, kada su carinjenju pristupili 42 trgovca i trgovačke družine, što je nešto manje od 1/3 svih obavljenih carinjenja (32,06 %). Pri tome ih je najviše pristupilo na spomenutu tridesetnicu iz Broda i područja Vojne krajine. Očito su trgovci smatrali da su proljetni mjeseci najpovoljnije vrijeme za polazak na trgovačka putovanja. Zanimljivo je da ih se pri tome najviše odlučivalo na polazak u ožujku, kada su vremenske prilike još uvijek mogle biti prilično nepovoljne za putovanje, naročito na duže relacije.¹⁸ (Tablica 2.) Međutim, mogli su biti sigurni da će tada sigurnije putovati jer je u ožujku javna sigurnost bila na višoj razini nego u travnju i svibnju. Naime, hajdučke su družine u ožujku još uvijek bile raspuštene, a hajduci sklonjeni kod svojih jataka, dok u travnju i svibnju to više nije bio slučaj.

Najmanje trgovaca i trgovačkih družina pristupilo je carinjenju vlastite robe tijekom jesenskih mjeseci, kada ih je bilo tek 21, što je tek polovica broja carinjenja iz proljetnih mjeseci. Zanimljivo je da su u rujnu samo dva trgovca (po jedan iz Požege i Broda) pristupila pregledu i carinjenju robe, premda je vrijeme još uvijek bilo povoljno za polazak na trgovačko putovanje, naročito u udaljenija odredišta, kao što je Venecija, u koju se zaputio brodski trgovac Ivan Jankovitz.¹⁹ Naime, većina trgovaca i trgovačkih družina na putovanje se odlučila u listopadu i studenom, kada su vremenske prilike već mogle biti nepovoljnije za polazak na put, naročito u udaljenija odredišta. Doduše, svega nekoliko trgovaca i trgovačkih družina za koje znamo odredište njihovih putovanja²⁰ zaputilo se u odredišta udaljenija od brodske tridesetnice.²¹ (Tablica 2.)

Zanimljivo je da se više trgovaca, odnosno trgovačkih družina odlučilo na trgovačko putovanje tijekom zimskih (prosinac, siječanj i veljača) nego ljetnih mjeseci (lipanj, srpanj i kolovoz).²² (Tablica 2.) Ovaj podatak još je zanimljiviji uzme li se u obzir činjenica da je u ljetnim mjesecima bilo lakše putovati nego tijekom zimskih, ali je zato za vrijeme zimskih bilo sigurnije: nije bilo opasnosti od djelovanja hajdučkih družina jer su one bile raspuštene, hajduci sklonjeni kod jataka. Vjerojatno su zimske hladnoće i uništene cestovne komunikacije manje otežavale putovanje nego ljetne vrućine i djelovanje hajdučkih i ostalih razbojničkih družina. Stoga se može pretpostaviti da su sigurnosne prilike značajno utjecale na polazak na trgovačka putovanja. Nažalost, vrijeme obuhvaćeno zapisnikom brodske tridesetnice prekratko je da bi

¹⁸ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

¹⁹ Gavrilović, *Carinarnice*, 487.

²⁰ U zapisniku tridesetnice Brod za značajan broj trgovaca i trgovačkih družina nije navedeno odredište dopremljene robe. Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

²¹ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

²² Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

podaci dobiveni analizom vremena polaska na putovanje mogli jače potvrditi ovu pretpostavku.

Naravno, pojedini su se trgovci (primjerice, Brođani Mato Binolitz i Ivan Janskovitz/Junskovitz te Požežani Schima, Thomo i Thomo Kolubobitz/Kulob)²³ zapućivali i tijekom zimskih i tijekom ljetnih mjeseci na put u udaljenija odredišta, kao što su Graz i Venecija, što znači da pojedine trgovce i trgovačke družine ni hladnoće i lošije vremenske prilike tijekom zimskih mjeseci, ali ni velike vrućine te moguća aktivnosti hajdučkih družina tijekom ljetnih mjeseci, nisu mogle odvratiti od polaska na tako dugačka, a možda i opasna putovanja.

4. Vrijednost i vrste robe

Voditelj zapisnika tridesetnice Brod unio je u zapisnik podatke o vrijednosti robe za 112 trgovaca i trgovačkih družina. Za ostalih 19 trgovaca ili trgovačkih družina nema takvih podataka. Pokušali smo izračunati vrijednosti dopremljene robe za koju u zapisniku nije unesena vrijednost, ali nismo uspješni. Vrijednost dopremljene robe pokušali smo izračunati na temelju vrijednosti plaćene tridesetine, maltarine i takse te visine carinskih stopa (tridesetine i maltarina), ali to nije moguće jer su tridesetničarski službenici pri određivanju visine tridesetine za pojedinu robu (npr. za žuti vosak)²⁴ primjenjivali carinske stope drugačije od uobičajenih stopa određenih trgovačkim ugovorom. Kako u zapisniku nije navedena vrijednost za tu robu (npr. žuti vosak), nismo mogli izračunati visinu carinske stope, što bi nam omogućilo i izračunavanje vrijednosti robe.²⁵

²³ Thomo Kolubobitz i Thomo Kolub su jedna te ista osoba koja je nabavila robu u Brodu te ju je carinila na brodskoj tridesetnici. Thomo Kolubobitz, odnosno Thomo Kulob je najvjerojatnije Tomo Golubović koji se spominje u popisu grada Požege iz 1721. kao Thomo Golubov. Prema tom popisu posjedovao je 1 konja, 3 krave i junice, 1 svinju, 2 jutra oranica, 2 kose livada, 4 motike vinograda, 1/4 šljivika i 1/8 sesije. Tomo Golubović bio je oženjen suprugom Helenom, s kojom je imao sinove Marka (* 1717.), Matiju (* 1723.) i Antuna (* 1728.) te kćerke Mathianu (* 1714.), Katarinu (* 1721.) i Anu (* 1725.). On je umro 23. prosinca 1730. Naslijedio ga je sin Matija. Hrvatski državni arhiv, Acta urbarialia et conscriptiones bonorum, fasc. 134, spis br. 47 i 48; Hrvatski državni arhiv, Matične knjige grada Požege; Josip Buturac, *Stanovništvo Požege i okolice (1700.-1950.)*, Jastrebarsko, 2004., 56; Josip Buturac, *Stanovništvo Požege i okolice 1700-1950, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* knj. 43, Zagreb, 1967., 252; Gavrilović, *Carinarnice*, 482-483, 486 i 491.

²⁴ Žuti vosak je pčelinji prirodni vosak koji je pri izlučivanju bijele boje, ali u kontaktu sa zrakom dobiva tamniju ili žutu boju. Bijeljenjem žutog voska dobiva se bijeli vosak. Pčele ga koriste za izgradnju saća u košnici. Vosak se koristi za proizvodnju svijeća i u kozmetičkoj industriji. https://hr.wikipedia.org/wiki/P%C4%8Delinji_vosak (pristupio 16. 5. 2016.)

²⁵ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Ukupna vrijednost dopremljene robe za koju znamo vrijednost prilikom nabave iznosila je 14.886 forinti, odnosno prosječno oko 133 forinte po trgovcu i trgovačkoj družini. Budući da u zapisniku za čak nešto više od 1/7 ukupno carinjene robe (14,50 %) nije uveden podatak o vrijednosti, može se pretpostaviti da je vrijednost dopremljene robe bila znatno veća, ali je nemoguće pouzdano utvrditi točnu vrijednost ukupno dopremljene robe na spomenutu tridesetnicu.²⁶ (Tablice 6. i 9.)

Najmanja vrijednost robe iznosila je samo 3 forinte, a najveća 1.050 forinti, što je 350 puta više od najmanje vrijedne robe. (Tablica 6. i 9.) Robu vrijednu 3 forinte dopremila je trgovačka družina (trgovca Mihala i njegovih dvaju kompanjona)²⁷ iz Kloster Waralya,²⁸ a robu najveće vrijednosti banjalučki trgovac Hazzi Smajo,²⁹ koji je dopremio 41,5 tovara različite kramarske robe.

Polovina trgovaca i trgovačkih družina na tridesetnici Brod dovezla je robu u vrijednosti do 51 forinte. Još je zanimljivije da su 3/4 trgovaca i trgovačkih družina dopremile robu u vrijednosti do 150 forinti. Robu vrijednu manje od prosječne vrijednosti (oko 133 forinte) prevozilo je nešto više od 7/10 svih trgovaca i trgovačkih družina (72,32 %). Oni su ocarinili tek oko 1/4 ukupne vrijednosti robe (3.739 forinti) ili prosječno manje od 50 forinti (46,16 forinti) po trgovcu i trgovačkoj družini. S druge strane, trgovci i trgovačke družine koji su dovezli robu u vrijednosti većoj od prosječne činili su nešto manje od 2/7 svih trgovaca i trgovačkih družina (27,68 %). Oni su dopremili oko 3/4 ukupne vrijednosti robe, odnosno prosječno oko 359 forinti po trgovcu i trgovačkoj družini.³⁰ (Tablica 6. i 9.) Ova razlika između trgovaca i trgovačkih družina s ispodprosječnom i iznadprosječnom vrijednošću robe potpuno je razumljiva s obzirom da su među subjekte s iznadprosječnom vrijednošću robe uvršteni i trgovci te trgovačke družine s robom vrijednom 1.000 i više forinti. Naime, ukupna vrijednost dopremljene robe trojice trgovaca i trgovačkih družina koji su imali robu vrijednu 1.000 i više forinti činila je

²⁶ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

²⁷ Gavrilović, *Carinarnice*, 483.

²⁸ Na području Kraljevine Ugarske postoji više lokaliteta imenom Warallya, pa je teško točno odrediti o kojoj je lokaciji riječ. Moguće je da se radi o lokalitetu Kláštor pod Znievom (mađ. Znióvárallya, prije Klastorznióvárallya), koji je danas smješten u središnjoj Slovačkoj, jugozapadno od grada Martina. Zahvaljujem kolegi dr. Stanku Andriću na pomoći oko utvrđivanja moguće današnje lokacije pojma Closter Waralja. https://de.wikipedia.org/wiki/Kl%C3%A1tor_pod_Znievom (pristupio 4. 2. 2016.) Budući da se ne može sa sigurnošću utvrditi lokacija toponima Closter Waralja, u radu je korišten pojam koji je uveden u zapisnik brodske tridesetnice.

²⁹ Gavrilović, *Carinarnice*, 488.

³⁰ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

više od 4/5 vrijednosti ukupno ocarinjene robe s iznadprosječnom vrijednošću (82,29 %).

Najviše trgovaca u svim kategorijama prema mjestu stanovanja ocarinilo je robu u vrijednosti manjoj od 50 forinti ili maksimalno do vrijednosti od 50 forinti. Samo je većina brodskih i osmanskih trgovaca i trgovačkih družina ocarinila robu u vrijednosti većoj od 50 forinti. Naime, u svim ostalim kategorijama više od polovine trgovaca i trgovačkih družina dopremilo je robu u vrijednosti manjoj od 50 forinti ili maksimalne vrijednosti od 50 forinti. Glavnina osmanskih trgovaca i trgovačkih družina dovezla je robu u vrijednosti većoj od 250 forinti, dok su među domaćim trgovcima i trgovačkim družinama³¹ to učinili samo jedan trgovac iz Broda (Mihat Kopitz) i jedna trgovačka družina iz Gradiške (Vaso i Nikola).³² (Tablica 7.)

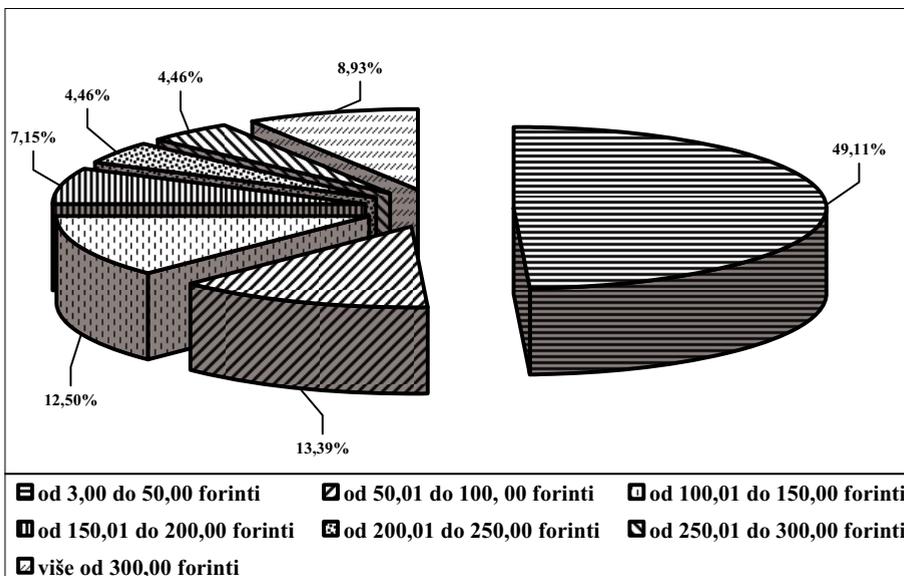
Na temelju iznesenih činjenica može se zaključiti da su na tridesetnici Brod robu najviše dovozili sitni trgovci i trgovačke družine, koji su činili više od polovine svih trgovaca i trgovačkih družina. Premda u hrvatskoj historiografiji još uvijek nije izvršena kategorizacija trgovaca i trgovačkih družina prema količini robe, odnosno njezinoj vrijednosti, moglo bi se trgovce i trgovačke družine s vrijednošću robe većom od 300 forinti svrstati u kategoriju krupnih, dok bi se one s vrijednošću robe do 50 forinti moglo uvrstiti u kategoriji sitnih. Analizirajući podatke iz tridesetničarskog zapisnika može se zaključiti da su u promatranom razdoblju krupni trgovci i trgovačke družine činili tek nešto više od 1/12 svih trgovaca i trgovačkih družina (8,93 %) koji su dopremili robu na brodsku tridesetnicu, što nije neočekivano. Većina krupnih trgovaca i trgovačkih družina pristigla je iz Bosne, odnosno Osmanskog Carstva (80,00 %), dok su iz Habsburške Monarhije na spomenutu tridesetnicu pristupile dvije trgovačke družine, što je činilo 1/5 svih krupnih trgovaca. Ove dvije trgovačke družine dopremile su robu iz Požege i Gradiške u vrijednosti većoj od 300 forinti. Na temelju rezultata dobivenih analizom podataka iz zapisnika može se zaključiti da su domaći trgovci i trgovačke družine značajno zaostajali za osmanskim u vrijednosti dopremljene robe.³³ (Tablica 6. i grafikon 2.)

³¹ Gavrilović, *Carinarnice*, 486-487.

³² Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

³³ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Grafikon 2. *Struktura trgovaca, odnosno trgovačkih družina prema vrijednosti robe na tridesetnici Brod od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine*

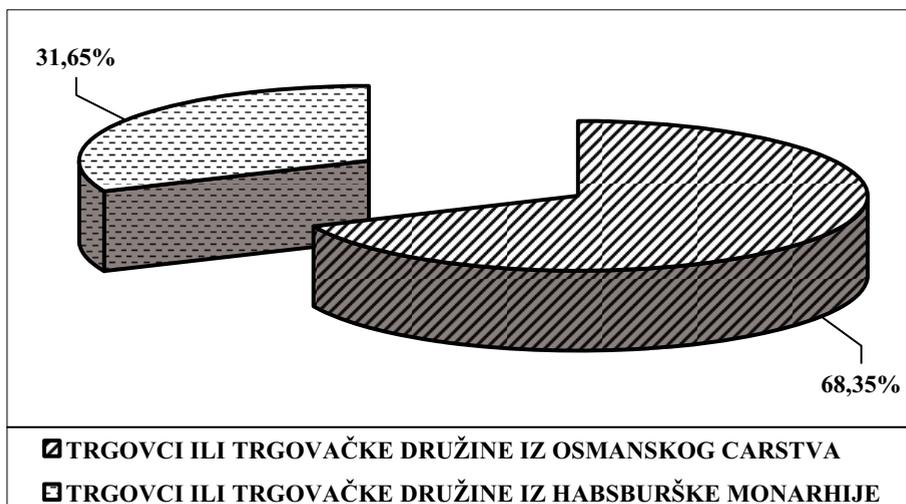

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Razlika u ukupnoj vrijednosti između trgovaca i trgovačkih družina iz Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva bila je značajna. Naime, trgovci i trgovačke družine iz Osmanskog Carstva dopremili su na brodsku tridesetnicu tijekom godinu i pol dana vođenja zapisnika više od 2/3 ukupne vrijednosti robe (68,35 %), a trgovci i trgovačke družine iz Habsburške Monarhije ostatak vrijednosti (31,65 %). (Tablica 6. i grafikon 3.) Još je zanimljivije da su osmanski trgovci i trgovačke družine prevezli posljednjih mjeseci 1719., 1720. te u prvoj polovini 1721. robu veće ukupne vrijednosti nego oni iz Habsburške Monarhije, premda su trgovci i trgovačke družine iz Habsburške Monarhije bili brojniji, odnosno više su puta pristupili carinjenju vlastite robe.³⁴ (Tablica 9.)

³⁴ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Grafikon 3. Vrijednost robe dopremljene na trideseticu Brod iz Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721.

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Odredbe Požarevačkog mirovnog ugovora, kao i trgovačkog ugovora, počele su se primjenjivati odmah nakon što su ih potvrdili kralj Karlo III. te osmanski sultan Ahmed III. Postavlja se pitanje je li moguće da su negativne posljedice štetnih trgovačkih odredbi odmah postale vidljive na trgovačkoj djelatnosti domaćih trgovaca i trgovačkih družina. Logika bi upućivala da nisu, s obzirom da je od sklapanja tih ugovora prošlo premalo vremena pa je njihova primjena teško mogla prouzročiti vidljive negativne posljedice po trgovačku djelatnost domaćih trgovaca i trgovačkih družina, odnosno trgovačke odnose između dviju država. Međutim, podaci iz zapisnika spomenute tridesetnice, kao i podaci iz zapisnika susjednih tridesetnica (Mitrovica i Rača),³⁵ tijekom prvih godina trećeg desetljeća 18. stoljeća ukazuju da su posljedice nepovoljnih odredbi tih ugovora po monarhijsku trgovinu vrlo brzo postale vidljive. Doduše, u narednim godinama posljedice ovih odredbi bit će vidljive i u razlici broja trgovaca i trgovačkih družina iz Habsburške Monarhije, odnosno Osmanskog Carstva. Naime, narednih će godina na trideseticama biti više osmanskih nego domaćih (slavonskih i hrvatskih, odnosno iz drugih dijelova Habsburške Monarhije) trgovaca, što upućuje na to da su osmanski trgovci tijekom trećeg desetljeća 18. stoljeća započeli preuzimati monarhijsku trgovinu između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva u svoje ruke.³⁶

³⁵ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

³⁶ Trgovačke odredbe u požarevačkom mirovnom ugovoru te trgovački mirovni ugovor prouzročili su negativne posljedice po trgovačku djelatnost domaćih trgovaca te trgovačke odnose

Analiza podataka iz tridesetničarskog zapisnika upućuje na značajne razlike u vrstama robe dopremljene iz Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Postoje značajne razlike i u vrstama robe kojom su trgovali trgovci i trgovačke družine iz pojedinih dijelova Habsburške Monarhije. S druge strane, trgovci i trgovačke družine iz Osmanskog Carstva uglavnom su dopremali na brodsku tridesetnicu različite vrste kramarske robe, a u manjoj mjeri ostale vrste robe.

Trgovci i trgovačke družine iz Provincijala, odnosno komorske Slavonije, koji su većinom stanovali u Požegi, trgovali su uglavnom svinjama i kornjačama. Naime, u pet su navrata pojedini požeški trgovci i trgovačke družine kupili i carinili na brodskoj tridesetnici značajan broj svinja i kornjača. (Tablica 10.) Pri tome bi se moglo zaključiti da su se pojedini trgovci i trgovačke skupine specijalizirali za trgovinu pojedinim vrstama robe. Primjerice, Thomo Kolubobitz/Kolub trgovalao je kornjačama, koje je otpremao u Graz, dok se trgovačka družina Mariana Binotitza i Antuna Mihalovitza vjerojatno specijalizirala za trgovinu svinjama.³⁷ Naravno, pojedini trgovci su trgovali različitom robom, kao Požežanin Simon Scenderlija, koji je u siječnju 1720. kupio 66 svinja, a zatim u rujnu iste godine 4 cente žutog voska.³⁸

Najveći broj brodskih trgovaca i trgovačkih družina trgovalao je vinom, različitim vrstama stoke (uglavnom svinjama, a samo jedan govedima) i žutim voskom, a pojedinci kupusom, duhanom, slaninom, voćem (jabukama i kruškama), sušenim šljivama, kestenom, orasima te kramarskom robom. (Tablica 10.) Među brodskim trgovcima bilo je onih koji su se, kao i požeški trgovci, specijalizirali za pojedine vrste robe (žuti vosak, srednje svinje,³⁹ vino), a neki

između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Određujući tim ugovorima da osmanski trgovci plaćaju samo 3 % carine pri uvozu odnosno izvozu robe iz Habsburške Monarhije, monarhijski su pregovarači favorizirali osmanske trgovce. Premda je roba trgovaca iz Habsburške Monarhije bila carinski opterećenija od robe osmanskih trgovaca, na trideseticama uz Savu te u Srijemu prikupljeno je puno više tridesetničarskih prihoda od robe koju su dopremili osmanski trgovci nego od robe domaćih trgovaca. Posljedice opisanih razlika u carinskim stopama ubrzo su postale vidljive, pa su, primjerice, 1725. tridesetničarski službenici na tridesetnici Rača od domaćih trgovaca na ime tridesetnice, maltarine i zemaljske takse prikupili 88,60¾ forinti, a od osmanskih trgovaca 229,77 forinti. Sljedeće godine ta je razlika bila još i veća, pa su domaći trgovci uplatili za tridesetinu i ostale dadžbine 285,29 forinti, a osmanski trgovci 1.084,72¾ forinti. Gavrilović, *Srem*, 78.

³⁷ Thomo Kolubobitz/Kolub podmirio je u tri navrata u brodskom tridesetničarskom uredu tridesetinu i ostale dadžbine na kupljene kornjače, a trgovačka družina Mariana Binotitza i Antuna Mihalovitza u siječnju 1720. u dva navrata na kupljene svinje. Gavrilović, *Carinarnice*, 482-483, 486-487 i 491.

³⁸ Gavrilović, *Carinarnice*, 482 i 487.

³⁹ Voditelj zapisnika brodske tridesetnice zabilježio je na njemačkom jeziku pojam *mitere Schwein*, što u prijevodu znači srednje svinje. Pretpostavljam da se radi o određivanju ove vrste stoke prema veličini. Nažalost, nemoguće je danas odrediti što taj pojam točno znači.

od njih, kao što su Mihai Kopitz/Kobitz i Marin Boritz, bavili su se i trgovinom drugim proizvodima. Primjerice, Mihai Kopitz/Kobitz trgovao je vinom i govedima, a Marin Boritz suhomesnatim proizvodima (slaninom) vlastite proizvodnje i duhanom.⁴⁰ Značajan broj brodskih trgovaca⁴¹ trgovao je vinom.

Tijekom godinu i pol dana na brodskoj je tridesetnici među carinjenom robom značajno mjesto zauzimala riba, odnosno različite prerađevine ove vrste robe. Naime, u promatranom razdoblju preko ove tridesetnice prevezeno je 176 centi⁴² ili 9856 kg ribe (svježe, soljene i sušene) te jedan cent soljene morunine ikre. Zanimljivo da je sva ova roba bila u prolazu kroz Brod te da je transportirana u Beograd, Gradišku i na nepoznatu lokaciju.⁴³

Osmanski trgovci i trgovačke družine dovezli su na tridesetnicu Brod većinom različite vrste kramarske robe, a u manjoj mjeri konje, med, različite vrste voska, suhe šljive, ulje te nespecificiranu robu. Kramarsku robu prevozilo je gotovo 4/5 svih trgovaca i trgovačkih družina iz Osmanskog Carstva (77,36 %).⁴⁴

Većina osmanskih trgovaca i trgovačkih družina (75,47 %) uvozila je svoju robu u Habsburšku Monarhiju, dok ju je manji broj izvezio iz Monarhije. Na taj su način ostvarili višak tijekom ovih godinu i pol dana vođenja ovog zapisnika. Naime, vrijednost uvezene robe iznosila je oko 5.286 forinti, a izvezene 4.524 forinte, što znači da su u godinu i pol osmanski trgovci i trgovačke družine ostvarili višak u trgovačkoj djelatnosti od 762 forinte. Trgovci i trgovačke družine iz Habsburške Monarhije nisu u tom razdoblju ni izvezili robu iz Habsburške Monarhije, a ni uvezili iz Osmanskog Carstva. Samo je brod-

⁴⁰ Trgovac Ivan Janskovitz/Junskovitz, kupio je u pet navrata (od veljače 1720. do travnja 1721.) u Brodu ili njegovoj okolini veliku količinu žutog voska (ukupno 118,5 centi ili preko 6.600 kg), podmirio tridesetinu i ostale dadžbine na lokalnoj tridesetnici te ga otpremio u Veneciju. Mihai Kopitz/Kobitz najvjerojatnije se specijalizirao za trgovinu stokom, uglavnom svinjama, koje je u godinu dana (od prosinca 1719. do prosinca 1720.) kupovao u više navrata (4 puta) u Brodu ili okolini te carinio na lokalnoj tridesetnici (316 srednjih svinja). Marin Boritz specijalizirao se također za trgovinu svinjama. Gavrilović, *Carinarnice*, 481-484, 486-490.

⁴¹ U razdoblju od ožujka do svibnja 1720. višekratno je 6 brodskih trgovaca i trgovačkih družina dopremilo i ocarinilo na brodskoj tridesetnici 11.250 oka, odnosno 14.400 litara vina, koje su uglavnom rijekom Savom otpremili u Beograd. Gavrilović, *Carinarnice*, 481-490.

⁴² Cent je najrasprostranjenija mjera za masu, koja se na području Habsburške Monarhije počine primjenjivati u 18. st. Sastojao se od 100 libri, odnosno 100 funti. Jedan cent čvrste tvari iznosio je 56 kg. Milan Vlajinac, *Rečnik naših starih mera – u toku vekova*, sv. IV, Posebna izdanja SANU, knj. CDLXXII, Odeljenje društvenih nauka, knj. 74, Beograd, 1974., 994-998; Šime Demo, Maja Rupnik-Matasović, Tamara Tvrtković i Milan Vrbanus, *Zapisnik franjevačkog samostana u Našicama, knjiga I (1739.-1787.)*, Našice-Slavonski Brod-Zagreb, 2010., 335)

⁴³ Gavrilović, *Carinarnice*, 485, 487-488.

⁴⁴ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

ska trgovačka družina uvezla u prosincu 1720. kramarsku robu na brodsku tridesetnicu, ali tridesetničarski službenik nije zabilježio otkud je uvezena ta roba, pa se može samo pretpostaviti da je dopremljena iz Osmanskog Carstva. Stoga se može, usprkos navedenoj činjenici, zaključiti da je na tridesetnici Brod Habsburška Monarhija u razdoblju od 19. studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. ostvarila manjak, a Osmansko Carstvo višak u trgovinskoj bilanci.⁴⁵

5. Mjesto nabave i odredište robe

Kao što je već navedeno, uglavnom je moguće na temelju podataka o naplati tridesetine utvrditi mjesto nabave robe. Pri tome treba paziti na već navedene ograničavajuće činjenice koje bi mogle istraživače dovesti u nedoumicu, odnosno do netočnih podataka o lokaciji nabave neke robe. Stoga je kod većine osmanskih trgovaca i trgovačkih družina kao lokacija nabave robe određen skupni pojam (Osmansko Carstvo), a u manjem broju slučajeva nepoznato mjesto nabave. Samo je kod manjeg broja osmanskih trgovaca i trgovačkih družina tridesetničarski službenik naveo da je roba nabavljena na godišnjem sajmu u Podvinju.

Većina trgovaca i trgovačkih družina nabavila je svoju robu u Brodu, brodskoj okolici i Podvinju,⁴⁶ odakle je dopremljena gotovo polovina ukupno carinjene robe na brodskoj tridesetnici za koju je poznata lokacija naplate tridesetine, odnosno nabave robe. Prema zapisniku ove tridesetnice, robu su u Brodu i brodskoj okolici uglavnom nabavili domaći trgovci i trgovačke družine jer je gotovo polovina svih trgovaca i trgovačkih družina koji su podmirili tridesetinu i ostale dadžbine na spomenutoj tridesetnici živjela u Brodu. Osim njih, robu su u Brodu i brodskoj okolici uglavnom kupili i požeški trgovci i trgovačke družine. S druge su strane u Podvinju robu nabavili trgovci i trgovačke družine iz Osmanskog Carstva koji su posjećivali godišnje sajmove (na blagdan sv. Antuna Padovanskog i blagdan Blagovijesti). U Jasenovcu su robu uglavnom nabavljali trgovci i trgovačke družine iz Vojne krajine, a u Beogradu trgovci i trgovačke družine iz Osmanskog Carstva i Vojne krajine.⁴⁷ (Tablica 11.)

Najviše trgovaca i trgovačkih družina trgovalo je u Brodu i brodskoj okolici vinom, različitim vrstama stoke (uglavnom svinjama), kornjačama te žutim voskom, a manji broj kukuruzom, različitim uljima, duhanom, slaninom, kestenom, orasima, volovskom kožom, svježim i sušenim voćem, govedima,

⁴⁵ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

⁴⁶ Voditelj zapisnika brodske tridesetnice naveo je kao lokaciju nabave trgovačke robe okolicu Broda te selo Podvinje, koje je također smješteno u okolici Broda. Gavrilović, *Carinarnice*, 482, 484, 486-489 i 491.

⁴⁷ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

volovima te povrćem. U Podvinju su osmanski trgovci i trgovačke družine nabavili robu koju voditelj zapisnika nije preciznije odredio, a samo nekolicina konje, kramarsku robu i žuti vosak.⁴⁸ (Tablica 11.)

Osim Broda, Osmansko je Carstvo bilo jedna od najznačajnijih lokacija za nabavu robe. Naime, većina trgovaca i trgovačkih družina iz Osmanskog Carstva uvozila je, prema podacima iz zapisnika, robu u Habsburšku Monarhiju, pa se može pretpostaviti da su je i nabavili na teritoriju Osmanskog Carstva, najvjerojatnije u gradovima njihovog prebivanja. Njima bi trebalo dodati i jednog trgovca iz Broda koji je uvezao robu na brodsku tridesetnicu, iz čega proizlazi da ju je najvjerojatnije dopremio iz Osmanskog Carstva. Trgovci i trgovačke družine koji su nabavili robu na području Osmanskog Carstva činili su gotovo 3/10 svih pregleda i carinjenja robe (29,84 %) na spomenutoj tridesetnici. Svi takvi trgovci i trgovačke družine uvezli su iz Osmanskog Carstva u Habsburšku Monarhiju različitu kramarsku robu.⁴⁹ (Tablica 11.)

Veći broj trgovaca i trgovačkih družina nabavili su robu u Beogradu i Jasenovcu, odnosno bližoj okolici pod jurisdikcijom tih tridesetničarskih ureda. Naime, po devet trgovaca i trgovačkih družina platilo je na beogradskoj i jasenovačkoj tridesetnici tridesetinu i ostale dadžbine na dopremljenu robu. Na beogradskoj tridesetnici robu su uglavnom ocarinili osmanski trgovci i trgovačke družine te trgovci iz Vojne krajine (Gradiška i Kobaš), a na jasenovačkoj trgovci iz Vojne krajine (Karlovac, Gradiška i Petrinja). (Tablica 11.) Trgovci iz Vojne krajine kupili su u Beogradu svježu, soljenu i sušenu ribu, a osmanski trgovci i trgovačke družine uglavnom različitu kramarsku robu. U Jasenovcu ili njegovoj okolici trgovci su uglavnom kupili robu koju voditelj zapisnika nije pobliže odredio, a samo je jedan kupio zemljano posuđe.⁵⁰

Nešto veći broj trgovaca platio je tridesetinu i ostale dadžbine na vrijednost vlastite robe u tridesetničarskom uredu u Gradiški, a na ostalim trideseticama samo su pojedini trgovci i trgovačke družine podmirili propisane carinske namete, što znači da su i u tim mjestima ili u bližoj okolici nabavili robu koju su dopremili u brodski tridesetničarski ured te je podvrgli pregledu.⁵¹ (Tablica 11.)

Voditelj zapisnika brodske tridesetnice nije redovito unosio odredište robe dovezene iz različitih dijelova Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Stoga za gotovo 2/5 svih pristupnika carinjenju nije poznato odredište

⁴⁸ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

⁴⁹ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

⁵⁰ Gavrilović, *Carinarnice*, 482-483, 485, 487-491.

⁵¹ Gavrilović, *Carinarnice*, 487-491.

pregledane robe (40,46 %), što znači da se na temelju zapisnika može utvrditi odredište tek za oko 3/5 carinjene robe.⁵² (Tablica 12.)

Trgovci i trgovačke družine vozile su vlastitu robu u različita odredišta na teritoriju Habsburške Monarhije, odnosno Osmanskog Carstva. Pri tome su uglavnom otpremali robu na odredišta bliža brodskoj tridesetnici, a tek ih se manji broj odlučivao na put u udaljenija odredišta, kao što su Venecija⁵³ i Graz.⁵⁴ (Tablica 12.) Svega je šest trgovaca i trgovačkih družina dopremilo robu u mjesto boravka, odnosno opskrbljivalo vlastite sugrađane ili suseljane.⁵⁵ Oni su uglavnom prevozili robu manje vrijednosti, a samo je jedan dopremio robu ukupne vrijednosti veće od 100 forinti (između 7 i 120 forinti).⁵⁶

Najzanimljivija odredišta trgovcima i trgovačkim družinama koji su dopremili vlastitu robu na brodsku tridesetnicu jesu Beograd, Venecija, Hrvatska, Bosna, Podvinje, Požega, Osijek, Našice i Graz. Brodskim trgovcima i trgovačkim družinama Beograd je jedno od najvažnijih odredišta. Oni su na ovo odredište otpremali uglavnom vino, a tek u manjem opsegu svježe i sušeno voće te kesten i orahe. Ako se njima dodaju po jedan trgovac iz Gradiške i Kobaša,⁵⁷ koji su također dopremali robu u spomenuto odredište, vidljivo je da je 5/6 svih trgovaca i trgovačkih družina (83,33 %) nastanjenih na području Vojne krajine otpremilo robu u Beograd. Osim tih trgovaca i trgovačkih družina robu su u ovo odredište dopremili još jedan trgovac iz hrvatskih županija te jedan iz Osmanskog Carstva (Tešnja). (Tablica 12.) Doduše, šest osmanskih trgovaca i trgovačkih družina također su otpremali vlastitu robu preko Beograda u Bosnu.⁵⁸ Vjerojatno su oni tijekom boravka u tom gradu prodavali dio svoje robe. Nažalost, nemam podataka koji bi omogućili dokazivanje ove pretpostavke.

⁵² Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

⁵³ U Veneciju su robu otpremali Mato Binolitz, Ivan Jankovitz/Junskovitz, Anton Duras, Andria Ivandlitz i Franjo Bactanovitz. Gavrilović, *Carinarnice*, 482-483, 487 i 489-490.

⁵⁴ U Graz su robu otpremali Thomas Kolubobitz/Kulob te trgovačka družina Schime i Thome, nepoznatih prezimena. Gavrilović, *Carinarnice*, 486 i 491.

⁵⁵ Šest trgovaca koji su opskrbili stanovništvo u mjestima stanovanja bili su: požeški trgovac Simon Scenderlija, trgovci iz Gradiške Militz i Petar Popovitz, trgovačka družina iz Broda koju su sačinjavali Ivan Jankovitz, Andria i Marco Bassaritz te ostali neimenovani članovi družine, trgovac iz Dervente Muha du Bassa te tešanjski trgovac Mehemet. Gavrilović, *Carinarnice*, 487, 489-490.

⁵⁶ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

⁵⁷ Robu su u Beograd transportirali kobaški trgovac Gerga Ternaziz i gradiški trgovac Ilija Stephanitz. Gavrilović, *Carinarnice*, 485 i 487.

⁵⁸ Gavrilović, *Carinarnice*, 482, 484, 488 i 490.

Zanimljivo je da je pet brodskih trgovaca⁵⁹ u devet navrata u razdoblju od veljače 1720. do travnja 1721. otpremilo vlastitu robu u Veneciju, koja je, uz Beograd, bila najvažnije odredište za prodaju robe (žuti vosak) dopremljene na brodsku tridesetnicu.⁶⁰ Budući da nam trenutno nije poznata godišnja potrošnja žutog voska u Veneciji, ne mogu procijeniti značenje djelatnosti tih trgovaca za potrebe ovog značajnog grada, a samim tim ni udio njihove količine voska u ukupnoj godišnjoj potrošnji ove sirovine u Mletačkoj Republici.

Veći broj trgovaca i trgovačkih družina iz Osmanskog Carstva vozio je vlastitu robu u Podvinje, Našice i Osijek. Pri tome su svi koji su išli u Podvinje i Našice otpremili robu isključivo na godišnje sajmove na blagdane Blagovijesti, sv. Antuna Padovanskog te Uznesenja Blažene Djevice Marije, dok je samo jedan trgovac vozio robu na osječki sajam na blagdan sv. Fabijana i Sebastijana. Među ovim trgovcima i trgovačkim družina jedna trgovačka družina iz Osmanskog Carstva došla je na antunovski sajam u Podvinju s ciljem nabave konja, a druga je prodala svoju robu na podvinjskom sajmu na blagdan Blagovijesti te kupila drugu robu u vrijednosti 78 forinti, koju je dopremila na carinjenje na brodskoj tridesetnici. Zanimljivo je da se od trgovaca i trgovačkih družina za koje znamo odredište njihovog putovanja čak 1/6 uputila na godišnje sajmove u slavonskoj Vojnoj krajini i Provincijalu, odnosno da su oni činili nešto više od 2/5 svih trgovaca i trgovačkih družina iz Osmanskog Carstva (40,63 %), što je značajan udio. Svi su oni uglavnom prevozili robu manje vrijednosti. Doduše, postoje značajne razlike u vrijednosti dopremljene robe između pojedinih sajмова, pa su na našičke sajmove (na blagdan sv. Antuna Padovanskog) 1720. te 1721. dopremili robu vrijednu između 20 i 35 forinti, a na podvinjske sajmove (na blagdane Blagovijesti, sv. Antuna Padovanskog i Uznesenja Blažene Djevice Marije) između 7 i 123 forinte. Samo je na osječki sajam (na blagdan sv. Fabijana i Sebastijana) osmanski trgovac dopremio robu u vrijednosti od 200 forinti.⁶¹ (Tablica 12.)

Očito je kupovna moć osječkog stanovništva bila veća nego našičkog i podvinjskog. Osim toga, na osječki sajam dolazilo je više kupaca iz bliže i dalje okolice koji su se opskrbljivali na ovom sajmu, pa je bilo lakše prodati veću količinu robe nego na našičkom i podvinjskom sajmu, u čijoj okolici je vjerojatno živio manji broj stanovnika manje kupovne moći.

Na današnjem stupnju istraženosti nemoguće je argumentirano utvrditi uzroke takvom interesu osmanskih trgovaca i trgovačkih družina za sajmove

⁵⁹ Pet brodskih trgovaca (Mato Binolitz, Ivan Jankovitz/Junskovitz, Anton Duras, Andria Ivandlitz i Franjo Backtanovitz) dopremili su u devet navrata 184 cente žutog voska. Većinu ove robe dovezao je na brodsku tridesetnicu Ivan Jankovitz/Junskovitz, koji je u pet navrata dopremio 118 centi spomenute robe. Gavrilović, *Carinarnice*, 483, 487, 489-490.

⁶⁰ Gavrilović, *Carinarnice*, 483, 487, 489-490.

⁶¹ Gavrilović, *Carinarnice*, 482, 484-487 i 491.

u Podvinju te nešto manje u Našicama, a zanemarivom interesu za osječke sajmove, to više što su se podvinjski i našički sajmovi održavali u manjim mjestima. Naime, krajem drugog i početkom trećeg desetljeća 18. stoljeća Podvinje je veće selo u slavonskoj Vojnoj krajini, Našice su manje trgovište u Provincijalu, a samo je Osijek značajnije gradsko naselje, koje je bilo središte i Provincijala i slavonske Vojne krajine. Premda su u Osijeku bila organizirana četiri godišnja sajma,⁶² samo je jedan osmanski trgovac tijekom godinu i pol dana dopremio svoju robu na brodsku tridesetnicu s ciljem odlaska na osječki godišnji sajam (na blagdan sv. Fabijana i Sebastijana).

Grad Požega također je bila jedno od najvažnijih središta na području slavonskog Provincijala, u koje su trgovci i trgovačke družine iz Osmanskog Carstva dopremali robu. Doduše, ovo odredište u to vrijeme ne spada u sam vrh po važnosti za domaću trgovinu. Od pet trgovaca i trgovačkih družina koji su dopremili robu u ovo odredište, četiri trgovca i trgovačke družine dopremili su je iz Osmanskog Carstva, a samo jedan požeški trgovac iz Broda. Osmanski su trgovci i trgovačke družine dopremili različitu kramarsku robu, a Požežanin Simon Scenderlija žuti vosak. S obzirom na količinu dopremljene robe (4 cente ili 224 kg žutog voska), može se pretpostaviti da je ta količina zadovoljila lokalne potrebe za tom sirovinom neko vrijeme, budući da je tada u tom gradu djelovao samo jedan svječar.⁶³ Osmanski trgovci i trgovačke družine koji su naveli Požegu kao odredište uglavnom su dopremili robu manje ukupne vrijednosti, a samo jedan robu veće vrijednosti (150 forinti).⁶⁴

Dok je Požega bila jedno od važnijih odredišta osmanskih trgovaca i trgovačkih družina, Graz je bio važnije odredište požeških trgovaca. Naime, požeški trgovci i trgovačke družine u četiri navrata te jedan trgovac iz Vojne krajine prijavili su od lipnja 1720. do kraja lipnja 1721. na brodskoj tridesetnici Graz kao odredište carinjene robe (gotovo 4.200 kornjača).⁶⁵

Voditelj tridesetničarskog zapisnika naveo je da su pojedini trgovci i trgovačke družine transportirali robu u Hrvatsku i Bosnu. Pri tome nije naveo točniju lokaciju u Hrvatskoj i Bosni. Bosnu su kao odredište naveli osmanski trgovci i trgovačke družine, a Hrvatsku trgovci i trgovačke družine s teritorija Habsburške Monarhije (tri trgovačke družine i jedan trgovac iz Požege te jedna trgovačka družina i dva trgovca iz Broda). Pri tome je većina požeških

⁶² U Osijeku su organizirani sajmovi na blagdane sv. Fabijana i Sebastijana (20. siječnja), sv. Jurja (23. travnja), sv. Ilije proroka (20. srpnja) i sv. Luke evanđeliste (18. listopada).

⁶³ Na temelju komorskog popisa iz 1721. može se zaključiti da je u Požegi kao svječar djelovao Ivan Samardich, koji je tada posjedovao pola jutra oranice, 1 kosu livade, 1 motiku vinograda te $\frac{1}{8}$ sesije. HDA, AUCB, fasc. 134, fasc. 47 i 48; Buturac, *Stanovništvo*, 47; Buturac, Požega, 249)

⁶⁴ Gavrilović, *Carinarnice*, 485, 487-489.

⁶⁵ Gavrilović, *Carinarnice*, 486, 490-491.

trgovaca i trgovačkih družina uglavnom tjerala svinje, a jedan je transportirao kornjače, dok su jedna brodska trgovačka družina i jedan trgovac tjerali različite vrste stoke (svinje i goveda), a još jedan trgovac iz Broda veću količinu duhana i slanine. Osim brodskih i požeških trgovaca i trgovačkih družina, stoku je u Hrvatsku tjerala i jedna kostajnička trgovačka družina. Bosanski trgovci i trgovačke družine vozili su u Bosnu različitu kramarsku robu. Osim njih, jedan je trgovac tjerao pet konja, a jedan je izvezio sušene šljive iz Habsburške Monarhije u Bosnu.⁶⁶

Trgovci i trgovačke družine dopremali su robu i u ostala odredišta jedanput, dvaput ili maksimalno triput u godinu i pol dana.⁶⁷ Pri tome su uglavnom dopremali robu manje vrijednosti. Tek ih je nekolicina dopremila robu veće vrijednosti. Zanimljivo je da je jedan trgovac dopremio rakiju, kojoj je kao odredište navedena Babina Greda, dok su trojica drugih trgovaca, dvojica iz Gradiške te jedan iz Beograda, dopremila veću količinu (ukupno 67 centi) ribe (svježe, soljene i sušene) na tridesetnicu Brod, prijavivši pri tome kao odredište Gradišku. Naime, stanovnici Babine Grede mogli su i sami proizvesti rakiju, pa je zanimljivo da je u spomenutom selu postojalo tržište za ovu vrstu robe. Slično je i sa svježom, soljenom te sušenom ribom, za koju je postojala potreba, odnosno tržište u Gradiški. Naime, Gradiška je smještena na rijeci Savi pa je stanovništvo ribu moglo i samo uloviti i pripremiti za upotrebu, odnosno prodaju na tržištu. Još je zanimljivija količina dopremljene ribe te protok vremena između dviju doprema. Prema podacima iz zapisnika spomenute tridesetnice, trgovac Militz s prebivalištem u Gradiški ocarinio je 2. listopada 1720. na tridesetnici u Beogradu 20 centi sušene ribe, tjedan dana kasnije beogradski trgovac Dimitar 32 cente svježe i soljene ribe, a u siječnju sljedeće godine Petar Popovitz, trgovac iz Gradiške dopremio je još 15 centi soljene ribe.⁶⁸

Naročito je zanimljiv podatak o vremenu pristupanja beogradskog trgovca Dimitra na brodsku tridesetnicu. Naime, brodski tridesetničar naveo je u zapisniku da je spomenuti trgovac u studenome 1720. dopremio robu na spomenutu tridesetnicu, a da je tridesetinu i ostale dadžbine podmirio na beogradskoj tridesetnici 9. listopada iste godine. Na temelju navedenih činjenica može se pretpostaviti duljina putovanja od Beograda do Broda (najvjerojatnije tri tjedna).⁶⁹ Stoga je još zanimljivija činjenica koju je zabilježio brodski

⁶⁶ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-486, 488 i 491.

⁶⁷ Trgovci i trgovačke družine dopremali su robu u Babinu Gredu, Brod, Derventu, Gradišku, Irig, Kanjižu, Karlovac, Koprivnicu, Tešanj, Varaždin i Viroviticu. Gavrilović, *Carinarnice*, 481-483, 485, 487-490.

⁶⁸ Gavrilović, *Carinarnice*, 487-488.

⁶⁹ Brodski tridesetničar zabilježio je u listopadu 1720. da je trgovac Militz pristupio pregledu 20 centi sušene ribe, za koju je u listopadu iste godine (2. 10. 1720.) platio tridesetinu na

tridesetničar, da je Dimitar u studenome u trenutku pristupanja spomenutoj tridesetnici dopremio svježu ribu. Slično je naveo i mitrovački tridesetničar u svom zapisniku u listopadu iste godine, kada je isti trgovac pristupio pregledu robe i naplati utvrđenih dadžbina.⁷⁰

Očito je da su tridesetničarski službenici prepisivali vrstu robu s cedulje koju je svaki trgovac, pa tako i spomenuti beogradski, dobio na beogradskoj tridesetnici nakon što je platio tridesetinu i ostale dadžbine, te ostalih cedulja koje je dobio na usputnim tridesetnicama na koje je pristupio na putu do Broda. Moguće je da je spomenuti trgovac na svojoj lađi prevezio živu ribu u bačvama s vodom jer je u mitrovačkom zapisniku navedeno da je spomenutu robu vozio na jednoj lađi prema svom odredištu (Gradiška).⁷¹ Nažalost, na temelju podataka iz navedenih zapisnika nije moguće utvrditi uvjete u kojima je prevezio spomenutu robu, pa nije moguće potvrditi ovu pretpostavku.

6. Način transporta robe

Voditelji zapisnika tridesetničarskih ureda unosili su i podatke o načinu prijevoza robe dopremljene na tridesetnicu. Doduše, brodski je tridesetničar samo za manji broj trgovaca i trgovačkih družina naveo da su vlastitu robu dopremili na ovu tridesetnicu rijekom Savom, odnosno nekim plovilom – korabom,⁷² lađom ili polosanom/bolozanom.⁷³ Pojedine navode u zapisniku nadopunili smo podacima iz zapisnika mitrovačke tridesetnice, čime smo povećali broj trgovaca i trgovačkih družina za koje znamo da su robu dopremili rijekom, odnosno nekim plovilom. Pretpostavili smo da su ostali robu dopremili kopnenim putem. Naime, u navodima u kojima nije naveden način

beogradskoj tridesetnici, dok je u studenome iste godine zabilježio pregled 32 cente svježe i soljene ribe, za koju je beogradski trgovac Dimitar platio tjedan dana kasnije, 9. listopada, tridesetinu na istoj tridesetnici. Na temelju datuma plaćanja tridesetine na beogradskoj tridesetnici te vremena unosa podataka u zapisnik broskog tridesetničarskog ureda može se pretpostaviti da je za putovanje od Beograda do Broda trebalo nešto manje od mjesec dana, najvjerojatnije između tri i četiri tjedna. Pri tome treba imati na umu da su se morali zaustaviti na svim usputnim tridesetnicama te pristupiti pregledu i podmirivanju carinskih dadžbina na robu, ali i zaustaviti se svake večeri, kako bi prenoćili na sigurnom.

⁷⁰ Gavrilović, *Carinarnice*, 310 i 488.

⁷¹ Gavrilović, *Carinarnice*, 310.

⁷² Korab je vrsta plovila izrađena od jednog izdubljenog komada drveta, dužine 10 do 12 hvati, širine 3 stope te nosivosti od 60 do 75 požunskih mjerova. Mita Kostić, O dunavsko-savskoj trgovini, lađama, lađarima i lađarskim cehovima u XVIII i XIX veku do pojave željeznica, *Istorijski časopis IX-X*, Beograd, 1959., 266.

⁷³ Polosan je vrsta osmanskog riječnog broda na vesla, koji se koristio u 18. stoljeću na rijekama Savi, Dunavu, Tisi i Kupi. Kostić, O dunavsko-savskoj trgovini, 265, 268; <http://hrvatski.enacademic.com/82130/bolozan>; <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristupio: 23. veljače 2016.).

prijevoza robe nije navedeno ni plovilo, pa se može pretpostaviti da je roba dopremljena kopnenim putem, što naravno ne mora biti točno jer u navodima koje smo nadopunili podacima iz mitrovačkog tridesetničarskog zapisnika također nije naveden način dopreme robe, odnosno vrsta plovila.⁷⁴

Na temelju analize podataka iz zapisnika brodskoga tridesetničarskoga ureda može se zaključiti da je nešto više od 1/8 svih trgovaca i trgovačkih družina (12,98 %) dopremilo robu rijekom Savom, odnosno nekim plovilom. U ostalim zapisima nije naveden podatak o načinu dopreme robe, odnosno vrsti plovila ili prijevoznog sredstva, pa se može pretpostaviti da su trgovci robu dopremili kopnenim putem, što je uglavnom vjerojatno točno. Moguće je u pojedinom slučaju u kojem nije zabilježen način prijevoza, odnosno vrste prijevoznog sredstva kojim je roba dopremljena, da je roba dopremljena riječnim putem, odnosno nekim plovilom, što je na današnjem stupnju istražnosti nemoguće potvrditi. Većina trgovaca i trgovačkih družina dopremila je vlastitu robu na jednom, a samo jedna trgovačka družina na dvama plovilima. Značajan broj trgovaca i trgovačkih družina dopremio je robu nekim plovilom u zimsko doba, što je činilo gotovo ¼ svih koji su transportirali robu riječnim putem (23,53 %).⁷⁵

Udio trgovaca i trgovačkih družina koji su dopremili robu rijekom Savom u zimskim mjesecima značajno je veći od udjela dopreme robe rijekom Savom, odnosno nekim plovilom, u zimsko doba u razdoblju od 1719. do 1724. te 1727. na trideseticama u Brodu, Mitrovici i Rači. Naime, tada su riječni transport koristili svaki deseti trgovac ili trgovačka družina koji su dopremili robu na neku od tridesetnica uz rijeku Savu.⁷⁶

Riječni je prijevoz krajem drugog i početkom trećeg desetljeća 18. stoljeća bio na brodskom području u začetku, na što upućuju podaci o udjelu transporta rijekom Savom, odnosno nekim plovilom, u ukupnom broju pristupanja lokalnoj tridesetnici. Naime, na temelju spomenutih podataka može se zaključiti da su riječnim trgovačkim pravcem pristupili na brodsku tridesetnicu svaki osmi trgovac ili trgovačka družina, što je prilično rijetko. Slična je situacija bila i na trideseticama uz rijeku Savu (Brod, Mitrovica i Rača), gdje je u razdoblju od 1719. do 1724. i 1727. udio trgovaca i trgovačkih družina koji su transportirali vlastitu robu rijekom Savom bio zanemariv (6,65 %).⁷⁷

⁷⁴ Gavrilović, *Carinarnice*, 276, 293, 310, 317, 481-491.

⁷⁵ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-485, 487-488, 490-491.

⁷⁶ Ivana Horbec i Milan Vrbanus, *Sava - poticaj i prepreka trgovini u 18. stoljeću*, u: Branko Ostajmer (ur.), *Rijeka Sava u povijesti - Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Slavonskom Brodu 18-19. listopada 2013.*, Slavonski Brod, 2015., 288.

⁷⁷ Horbec i Vrbanus, *Sava*, 286-287.

Očito, krajem drugog te tijekom trećeg desetljeća 18. stoljeća još uvijek nisu bile vidljive posljedice ekonomske politike bečkog dvora, odnosno jadranske orijentacije na riječnu plovidbu rijekom Savom te transport robe riječnim putem. Budući da su nastojanja bečkog dvora da usmjere poljoprivredne viškove iz žitorodnih područja Habsburške Monarhije prema jadranskim lukama (Rijeka i Trst) bila u začetku, logično je da još uvijek nisu bile vidljive pozitivne posljedice tih nastojanja. Pozitivne posljedice ekonomske politike bečkog dvora u transportu riječnim putem bit će vidljive u drugoj polovini 18. stoljeća.

Robu su lađom ili nekim drugim plovilom dopremali trgovci i članovi trgovačkih družina koji su živjeli uz plovne rijeke (Sava, Dunav i Bosna). Većina ih je živjela u Brodu. Naime, gotovo polovina trgovaca i trgovačkih družina koji su dopremili robu lađom ili nekim drugim plovilom živjela na području spomenutog naselja (47,06 %). Doduše, ova je kategorija i u Brodu činila manjinu jer je na taj način transportiralo svoju robu samo nešto manje od $\frac{2}{7}$ svih lokalnih trgovaca i trgovačkih družina (27,59 %). Osim brodskih trgovaca i trgovačkih družina, nešto je veći broj žepčanskih trgovaca i trgovačkih družina koristio ovaj način transporta vlastite robe, što je vidljivo i u njihovom udjelu u ukupnom broju. Naime, oni su činili $\frac{1}{4}$ svih žepčanskih trgovaca i trgovačkih družina koji su pristupili carinjenju robe te podmirili carinu na spomenutoj tridesetnici.⁷⁸ (Tablica 14.)

Trgovci i trgovačke družine uglavnom su dopremali robu korabom. Naime, više od polovine svih trgovaca i trgovačkih družina koji su transportirali vlastitu robu nekim plovilom (52,94 %) koristilo je ovu vrstu plovila. Zanimljivo je da su korab koristili svi brodski trgovci i trgovačke družine, što je $\frac{8}{9}$ svih korisnika ove vrste plovila (88,89 %). Prema podacima o količini dopremljene robe može se pretpostaviti da su koristili korabe manje nosivosti. Naime, oni su na ovoj vrsti plovila dopremali robu mase od 400 do 2.950 oka⁷⁹ žitarica, voća, orašastih plodova, kestena te sušenih šljiva te 150 glavica kupusa, odnosno od 1.250 do 3.000 oka⁸⁰ ili 5 do 6 bačava vina.⁸¹ (Tablica 15.)

Osmanski su trgovci od plovila koristili lađe i polosan/bolozan. (Tablica 15.) Prema podacima iz tridesetničarskog zapisnika može se zaključiti da su to bila veća plovila od koraba. Naime, takav zaključak proizlazi iz podataka o

⁷⁸ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

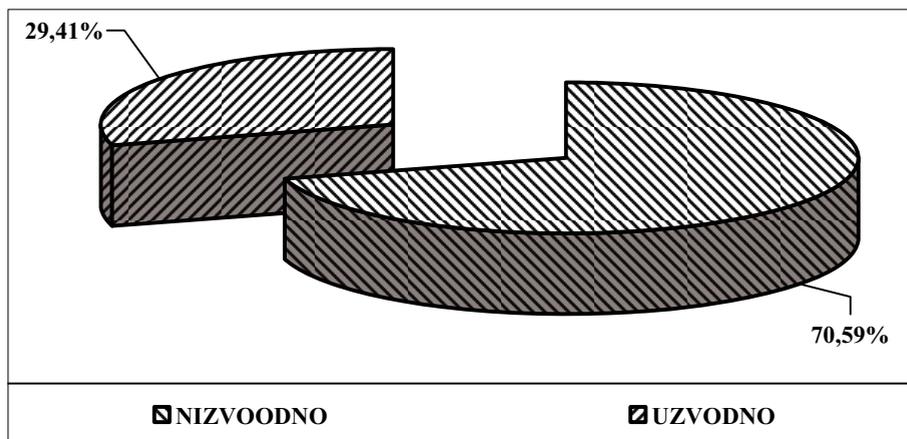
⁷⁹ Jedna oka čvrste tvari iznosila je 1,26 kg. Vlajinac, *Rečnik*, sv. IV, 662.

⁸⁰ Oka je stara turska mjera, uvedena u Slavoniju tijekom osmanske vladavine, koja se zadržala na ovom području i nakon oslobođenja od osmanske vlasti. Tijekom vremena ta je mjera prilagođena bečkim i požunskim mjerama. Jedna oka tekućine iznosila je 1,28 litara. Vlajinac, *Rečnik*, sv. IV, 652-655 i 667; Demo, Rupnik-Matasović, Tvrtković i Vrbanus, *Zapisnik*, 337.

⁸¹ Gavrilović, *Carinarnice*, 482-485, 487 i 490.

količini dopremljene robe. Primjerice, osmanski trgovac iz Tešnja prevezao je u svojoj lađi 15.000 oka robe, a trgovačka družina iz Žepča na svom polosanu (bolozanu) 11.950 oka te 3 bale, 3 svežnja i 4 tuceta različite robe, iz čega proizlazi da su spomenuta plovila imala puno veću nosivost od nosivosti koraba.⁸²

Grafikon 4. Udio trgovaca i trgovačkih družina koji su dopremali robu plovilima prema smjeru plovidbe od 19. studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Glavnina trgovaca i trgovačkih družina koji su dopremili vlastitu robu na brodsku tridesetnicu plovila je nizvodno, čime je koristila prednosti snage riječne struje koja im je olakšavala transport do odredišta. Takav način transporta koristilo je više od 7/10 svih trgovaca i trgovačkih družina (70,59 %) koji su prevozili svoju robu nekim plovilom. Uzvodno su robu otpremali uglavnom osmanski trgovci i trgovačke družine koji su je prevozili iz Beograda u Bosnu te već spomenuti beogradski trgovac Dimitar, koji ju je transportirao iz Beograda u Gradišku.⁸³ (Tablica 16. i grafikon 4.)

Analiza podataka iz tridesetničarskih zapisnika u razdoblju od 1719. do 1724. te 1727. pokazuje da su trgovci i trgovačke družine i tada uglavnom prevozili robu nizvodno, a samo zanemariv broj uzvodno. Očito krajem drugog te tijekom trećeg desetljeća 18. stoljeća još uvijek nije bila dobro organizirana služba za vuču brodova uzvodno pa su se trgovci i trgovačke družine teže odlučivali na povratak sa svojim lađama, odnosno drugim plovilima.⁸⁴

⁸² Gavrilović, *Carinarnice*, 482, 484 i 491.

⁸³ Gavrilović, *Carinarnice*, 482, 488 i 491.

⁸⁴ Horbec i Vrbanus, *Sava*, 288-289.

7. Brodski trgovci - karakteristike njihove trgovačke djelatnosti

Tijekom godinu i pol dana, koliko je vođen zapisnik brodske tridesetnice, dopremilo je 18 brodskih trgovaca i trgovačkih družina vlastitu robu na carinjenje i pregled na spomenutu tridesetnicu. Među njima je bilo 15 samostalnih trgovaca te tri trgovačke družine. Oni su tijekom tog razdoblja obavili 29 carinjenja i pregleda robe na toj tridesetnici, što je nešto više od 1/5 svih carinjenja i pregleda robe (22,14 %). Većina ih je dopremila robu samo jednom, dok su trojica trgovaca to učinila više puta. Više su puta robu dopremili Mihai Kopitz, Ivan Janskovitz/Junskovitz te Marin Boritz.⁸⁵ (Tablica 17.)

Brodski su trgovci najviše puta podmirili tridesetinu i ostale carinske dadžbine na vrijednosti žutog voska, zatim malih i srednjih svinja te vina. (Tablica 17.) Tijekom ovog razdoblja na ovoj je tridesetnici u devet navrata carinjeno ukupno 184 cente žutog voska te u šest navrata ukupno 429 malih i srednjih svinja i 11.250 oka vina. Osim navedene robe, dopremili su po jedanput različite druge vrste robe. Značajan opseg trgovine svinjama vidljiv je i u trgovini gotovim suhomesnatim proizvodom (slanina), koji je dvaput dopremio trgovac Marin Boritz.⁸⁶

Na temelju podataka iz tridesetničarskog zapisnika moguće je utvrditi i neke karakteristike razvijenosti nekih gospodarskih grana na brodskom području. Primjerice, brodski trgovci dopremili su tijekom siječnja i veljače 1720. godine u tri navrata ukupno 79 centi žutog voska, a u rujnu 1720. i tijekom ožujka te travnja 1721. godine još ukupno u šest navrata 105 centi iste robe.⁸⁷ (Tablica 17.) Na temelju iznesenih činjenica može se pretpostaviti da je krajem drugog i početkom trećeg desetljeća 18. stoljeća pčelarstvo na brodskom području bilo prilično dobro razvijeno te da je ova gospodarska grana čak i napredovala. Na takav zaključak upućuju podaci o mjestu plaćanja tridesetine na ovu robu. Naime, za cjelokupnu količinu žutog voska tridesetina je plaćena u brodskom tridesetničarskom uredu, što znači da je roba nabavljena u Brodu ili brodskoj okolini pod jurisdikcijom ove tridesetnice, a što upućuje na to da je vosak najvjerojatnije i proizveden na već spomenutom području.

Još je zanimljivije da je cjelokupna količina dopremljenog žutog voska otpremljena na jedno odredište, Veneciju. Vjerojatno je Venecija poticajno djelovala na razvoj pčelarstva na području Broda i brodske okolice. Nažalost, trenutno ne postoje podaci o brojnosti košnica pčela na ovom području, ali ni podaci o transportu ove sirovine u Veneciju u dužem vremenskom razdoblju, pa je nemoguće nešto određenije reći o utjecaju ovog odredišta na razvitak

⁸⁵ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-490.

⁸⁶ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-490.

⁸⁷ Gavrilović, *Carinarnice*, 482-483, 487, 489-490.

pčelarstva u promatranom razdoblju. Isto tako, nemoguće je nešto određenije reći ni o mogućnostima lokalnih pčelara, odnosno poljoprivrednika, da osiguraju značajnije količine žutog voska za potrebe jačanja trgovine ovom vrstom robe u dužem vremenskom razdoblju.

Još je zanimljiviji podatak o količini dopremljenog vina. Naime, na spomenutu trideseticu brodski su trgovci i trgovačke družine dopremili od ožujka do lipnja 1720. veliku količinu vina (11.250 oka). Pri tome treba uzeti u obzir i zapis o tome da je potkraj studenoga 1719. beogradski trgovac Dimitar dopremio i podmirio tridesetinu na lokalnoj tridesetnici za 3.000 oka vina kupljenog na ovom području, što znači da je od kraja 1719. te tijekom prve polovine 1720. kupljeno i dopremljeno na brodsku trideseticu 14.250 oka (18.240 litara) vina,⁸⁸ što znači da su viškovi dopremljenog vina proizvedeni vjerojatno prethodne godine.

Na temelju navedenih činjenica o količini vina kupljenog i dopremljenog na lokalnu trideseticu krajem 1719. te u prvoj polovini 1720. može se zaključiti da je vinogradarstvo na ovom području krajem drugog desetljeća 18. stoljeća bilo prilično dobro razvijeno, s obzirom na količine viškova vina koje su bile plasirane na lokalnom tržištu. Doduše, na današnjem stupnju istraženosti nemoguće je utvrditi stupanj razvijenosti ove grane gospodarstva, ali se zasigurno može pretpostaviti da ni u jako rodnoj godini, za što ne postoje dokazi, lokalno stanovništvo ne bi moglo proizvesti tolike količine viškova vina bez značajne površine pod vinovom lozom. Nažalost, na temelju sadašnjih rezultata nemoguće je reći koliku je površinu zauzimala ova kultura.

Osim žutim voskom i vinom, brodski su trgovci i trgovačke družine trgovali i svinjama. Oni su krajem 1719. te početkom sljedeće godine dopremili na brodsku trideseticu 145 srednjih svinja. Doda li se tome i 117 srednjih svinja koje su najvjerojatnije nabavljene u Brodu ili brodskoj okolici od trgovaca i trgovačkih družina iz drugih dijelova Habsburške Monarhije, dobije se da su u tom razdoblju na lokalnom tržištu bile nabavljene 262 svinje. Tijekom posljednja dva mjeseca 1720. dopremili su na spomenutu trideseticu još 284 srednje i male svinje te 5 srednjih i malih svinja za potrebe broskog trgovca Marina Boritza. Iz navedenih podataka proizlazi da je na broskom području krajem drugog i početkom trećeg desetljeća 18. stoljeća bilo prilično dobro razvijeno svinjogojstvo, što nije čudno jer su na području komorskog okruga Brod postojali odlični preduvjeti za razvoj ove grane gospodarstva. Naime, krajem 17. stoljeća (1698.) popisano je na tom području 3.431 jutro šuma hrasta te miješanih šuma hrasta i drugih vrsta, što je više od $\frac{3}{5}$ svih šuma na području komorskog kotara Brod (61,05 %). Doduše, u najbližoj okolici Broda hrastove šume te miješane šume hrasta i drugih vrsta prostirale su se na

⁸⁸ Gavrilović, *Carinarnice*, 481, 483-485.

svega 207 jutara, što vjerojatno nije bilo dovoljno za uzgoj većeg broja svinja.⁸⁹ Međutim, brodski trgovci i trgovačke družine mogli su nabaviti svinje u nešto daljoj brodskoj okolici, gdje su se hrastove šume prostirale na puno većoj površini, što je moglo biti dovoljno za tov većeg broja svinja.

Stoga su velike površine pod hrastovim šumama te miješanim šumama hrasta i drugih vrsta na području komorskog okruga Brod stvarale očito dobre preduvjete za unapređenje ove grane stočarstva, što je vidljivo iz broja svinja koje su bile ponuđene na lokalnom tržištu domaćim trgovcima, ali i trgovcima iz drugih dijelova Habsburške Monarhije.

Na temelju podataka iz zapisnika broskog tridesetničarskog ureda može se pretpostaviti da su 1719. na broskom području prilično dobro urodile pojedine vrste voća (šljiva, jabuka i kruška) i povrća (kupus). Naime, dva trgovca i jedna trgovačka skupina dopremili su krajem 1719. te početkom 1720. godine 2.500 oka sušenih šljiva, 700 oka jabuka, 150 oka krušaka te 350 glavica kupusa.⁹⁰

Budući da na sadašnjem stupnju istraženosti nije moguće utvrditi površinu voćnjaka i povrtnjaka potrebnih za proizvodnju navedenih količina sušenih šljiva te viškova jabuka, krušaka i kupusa, ali ni ukupne površine voćnjaka pod ovim vrstama voća te povrtnjaka pod ovim povrćem, nemoguće je sa sigurnošću utvrditi da li su ove količine voća i povrća bile posljedica razvijenosti voćarstva i povrtlarstva ili posljedica dobrog uroda ovih vrsta voća i povrća. Međutim, može se pretpostaviti da su ove vrste voća i povrća zauzimale značajnu površinu obradivih oranica jer bi ovu količinu spomenutih vrsta voća i povrća bilo nemoguće plasirati na tržište samo kao posljedicu jako dobrog uroda. Također, može se zaključiti da se netko, možda i sam trgovac (Mihat Metarovicz), bavio sušenjem voća, u ovom slučaju šljiva, jer je on dopremio značajnu količinu sušenih šljiva (2.500 oka), za koje je platio tridesetinu i ostale dadžbine, pa se s obzirom na tu činjenicu može pretpostaviti da je voće i proizvedeno u Brodu ili brodskoj okolici.

Osim ovih vrsta voća (šljive, jabuke i kruške), brodski trgovac Ivan Raktitz dopremio je na spomenutu tridesetnicu 1.300 oka kestena te 600 oka ora-ha, što su značajne količine ovih plodova. Uzme li se u obzir da je na tride-

⁸⁹ U komorskim okruzima Brod i Kobaš popisano je 1698. oko 7/10 šuma hrasta i miješanih šuma hrasta i drugih vrsta (70,37 %). Ive Mažuran, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU 2, Osijek, 1988., 99-247; Milan Vrbanus, Ratarstvo u slavonskoj Posavini krajem 17. stoljeća, *Scrinia Slavonica 2* (2002), 206, bilj. 22-24; 232, tablica 2; Milan Vrbanus, Struktura zemljišnih površina u Slavoniji 1698. godine, *Acta historico-oeconomica 23-24* (1996/97), 77-78; Milan Vrbanus, Društveno-ekono-mске prilike u Brodu i brodskoj okolici krajem 17. i početkom 18. stoljeća, u: *Franjevci u Slavanskom Brodu*, Slavonski Brod, 2012., 24-25, 59, tablica 7.

⁹⁰ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-483.

setnici Gradiška plaćena tridesetina na 1.500 oka kestena te 13 centi kestena i jabuka,⁹¹ može se pretpostaviti da su na brodsko-gradiškom području bile značajne površine pod šumama kestena, u kojima je lokalno stanovništvo skupljalo ovaj plod te ga prodavalo trgovcima koji su dolazili u Gradišku i Brod. Naime, na današnjem stupnju istraženosti nema podataka o organiziranom uzgoju kestena na ovom području. Moguće je da su ostale iz osmanskog razdoblja šume kestena koje su podigli osmanski feudalci, kako bi trgovali ovim važnih plodom i kulinarskom poslasticom, naročito na istanbulskim tržnicama. Usprkos spoznajama da su se osmanski trgovci bavili uzgojem kestena, nemoguće je dokazati da su tri desetljeća poslije oslobođenja od osmanske vlasti još uvijek postojali kestenici koje je lokalno stanovništvo eksploatiralo i trgovalo ovim plodovima.

Podaci iz zapisnika broskog tridesetničarskog ureda pokazuju da je na brodskom području značajan udio u ukupnoj trgovačkoj djelatnosti imala trgovina kornjačama. Naime, na spomenutoj tridesetnici podmirene su tridesetina te ostale dadžbine na vrijednost 6.240 dopremljenih srednjih kornjača.⁹² Premda je ova trgovina imala značajnu ulogu u lokalnoj trgovačkoj djelatnosti, niti jedan brodski trgovac ili trgovačka družina nisu trgovali ovom vrstom robe, već su se tom vrstom trgovine bavili trojica trgovaca s područja Vojne krajine, jedan trgovac iz Pakraca te jedan trgovac i dvije trgovačke družine iz Požege.⁹³

Analiza podataka trgovačke djelatnosti brodskih trgovaca i trgovačkih družina pokazuje da su se trgovci Marin Boritz, Ivan Janskovitz/Junskovitz te Mihai Kopitz specijalizirali u obavljanju trgovačke djelatnosti. Brodski trgovci Mihai Kopitz i Marin Boritz specijalizirali su se u trgovini svinjama. Mihai Kopitz platio je krajem 1719. te početkom sljedeće godine tridesetinu na vrijednost 145 srednjih svinja, a u studenom i prosincu 1720. za još 123 srednje svinje. U prilog specijalizaciji govori i činjenica da je on 9. studenoga 1712. dotjerao 104 srednje svinje iz Broda, nakon podmirene tridesetine, na tridesetnicu u Kanjižu. Doduše, Mihai Kopitz okušao se i u trgovini govedima te trgovini vinom.⁹⁴ (Tablica 17.)

⁹¹ Gavrilović, *Carinarnice*, 487.

⁹² Voditelj zapisnika brodske tridesetnice zabilježio je na njemačkom jeziku pojam *mitere Schilkrotten*, što u prijevodu znači srednje kornjače. Pretpostavljam da se radi o određivanju ove vrste životinja prema veličini. Nažalost, nemoguće je danas odrediti što taj pojam točno znači.

⁹³ Gavrilović, *Carinarnice*, 485-486, 490-491.

⁹⁴ Slavko Gavrilović, Ivan Jakšić, Sreta Pecinjački, *Građa o balkanskim trgovcima u Ugarskoj XVIII veka - Carinarnice i kontumaci*, knj. I, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda SANU, Drugo odeljenje - Spomenici na stranim jezicima, knj. XXIV, Beograd, 1985., 456; Gavrilović, *Carinarnice*, 481, 483-484, 486 i 488.

Osim njega, u trgovini svinjama najvjerojatnije se specijalizirao i brodski trgovac Marin Boritz. On je u prosincu 1720. dopremio 115 srednjih i malih svinja na lokalnu tridesetnicu te je podmirio tridesetinu i ostale dadžbine.⁹⁵ Osim toga, dopremio je u travnju 1720. i 200 oka slanine, a godinu dana kasnije još 540 oka iste robe. Očito je da se spomenuti trgovac bavio svinjogojstvom, ali i preradom svinja te proizvodnjom suhomesnatih proizvoda (slanine), jer je za ocarinjenu količinu slanine trebao preraditi značajan broj svinja. Naime, male je svinje vjerojatno dopremio za tov, odnosno za preradu u suhomesnate proizvode nakon tova. Na takav zaključak upućuje i količina dopremljene slanine u travnju 1721. (540 oka, odnosno 680 kg), koju je, prema zapisu lokalnog tridesetničara, sam proizveo.⁹⁶

Osim ove dvojice trgovaca, najvjerojatnije se specijalizirao i trgovac Ivan Janskovitz/Junskovitz, koji je tijekom godinu i pol dana dopremio na brodsku tridesetinu 118,5 centi žutog voska, koji je nakon podmirenja tridesetine i ostalih dadžbina otpremio u Veneciju.⁹⁷ On vjerojatno nije proizvodio vosak, već ga je nabavljao od lokalnih pčelara. Naime, između dva dolaska na lokalnu tridesetnicu prošlo je određeno vrijeme, koje mu je vjerojatno trebalo za otpremanje kupljene robe u navedeno odredište te nabavu nove količine spomenute robe.

Većina brodskih trgovaca i trgovačkih družina nabavila je robu u Brodu, a samo jedan trgovac u okolici Broda te jedna trgovačka družina izvan Habsburške Monarhije. (Tablica 18.) Na temelju navedenih činjenica može se zaključiti da je Brod krajem drugog te početkom trećeg desetljeća bio značajno gospodarsko središte koje je moglo ponuditi trgovcima i trgovačkim družinama određene vrste trgovačke robe, a ne samo naselje na granici preko kojeg su osmanski trgovci i trgovačke družine uvozili i izvozili robu, a domaći se trgovci i trgovačke družine u njemu morali zaustaviti prema komorskim odredbama o trgovačkoj djelatnosti koje su se odnosile na domaće i inozemne trgovce.⁹⁸

Glavna odredišta brodskih trgovaca i trgovačkih družina krajem drugog te početkom trećeg desetljeća 18. stoljeća bili su Beograd i Venecija. U Beograd je otpremalo vlastitu robu devet trgovaca i trgovačkih družina, a u Veneciju pet. Jedan je trgovac (Ivan Janskovitz/ Junskovitz) pet puta otpremio vlastitu robu u Veneciju. Od ostalih odredišta, nešto je više trgovaca otpremilo svoju robu u Hrvatsku (bez točnijeg određenja odredišta). Osim Ivana Janskovitza/

⁹⁵ Tridesetničarski službenik brodske tridesetnice nije naveo koliko je, među 115 malih i srednjih svinja, bilo malih, a koliko srednjih. Gavrilović, *Carinarnice*, 489.

⁹⁶ Gavrilović, *Carinarnice*, 484, 488 i 490.

⁹⁷ Gavrilović, *Carinarnice*, 483, 487, 489-490.

⁹⁸ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-490.

Junskovitza, svi su ostali trgovci i trgovačke družine samo jednom otpremili vlastitu robu u isto odredište. Čak su i oni trgovci koji su više puta dopremili robu na lokalnu tridesetnicu, otpremili robu u više različitih odredišta.⁹⁹ (Tablica 19.)

Voditelj zapisnika brodske tridesetnice zabilježio je vrijednost robe za 18 carinjenja, odnosno pregleda robe. Iz spomenute činjenice proizlazi da su brodski trgovci i trgovačke družine dopremili robe u vrijednosti 1.718,50 forinti ili prosječno 95,47 forinti po carinjenju. Doduše, dopremljena robe imala je sigurno veću vrijednost od navedene jer za 11 carinjenja nije poznata njezina vrijednost, a nije ju bilo moguće ni izračunati. Vrijednost njihove robe kretala se od 4 do 300 forinti. Međutim, polovina trgovaca i trgovačkih družina dopremila je robu u vrijednosti do 50 forinti, ali ih je više od 3/5 (61,11 %) dovezlo robu u vrijednosti manjoj od prosjeka po broju carinjenja. (Tablica 6.-7.) Samo su dvojica trgovaca dopremila robu u vrijednosti većoj od 150 forinti. To je dvaput učinio Mihai Kopitz te jednom Marin Boritz.¹⁰⁰

Tijekom godinu i pol dana osam je brodskih trgovaca otpremilo vlastitu robu rijekom Savom. Samo je jedan trgovac (Mihai Kopitz) otpremio robu i riječnim i vjerojatno kopnenim putem. Mihai Kopitz otpremio je robu rijekom Savom kada ju je transportirao u Beograd. U ostalih pet slučajeva robu je otpremio u odredišta koja nisu bila pogodna za riječni promet pa ga nije ni koristio. Ostali trgovci i trgovačke družine otpremali su robu vjerojatno kopnenim putem. Za ostale trgovce i trgovačke družine koji su otpremali robu u Beograd nemoguće je utvrditi da li su je prevozili nekim plovilom jer se u zapisniku pojavljuju samo jedanput, pa nije moguće sa sigurnošću utvrditi način transporta njihove robe. Trgovci koji su otpremali robu rijekom Savom koristili su korab. Niti jedan od njih nije koristio veće plovilo.¹⁰¹ (Tablica 20.)

8. Zaključak

Usprkos kratkoći vremena koje pokriva, zapisnik broskog tridesetničarskog ureda vrlo je bogat izvor podataka za ekonomsku povijest Broda i broskog kraja krajem drugog te početkom trećeg desetljeća 18. stoljeća. Ovaj dokument značajan je izvor podataka koji omogućuje upoznavanje trgovačke djelatnosti brodskih trgovaca i trgovačkih družina, ali i proizvodne djelatnosti pojedinih trgovaca ili drugih stanovnika Broda i brodske okolice (pčelarstvo, proizvodnja vina i suhomesnatih proizvoda).

⁹⁹ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-490.

¹⁰⁰ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-490.

¹⁰¹ Gavrilović, *Carinarnice*, 481-490.

Budući da je prošlo kratko vrijeme od sklapanja Požarevačkog mirovnog ugovora između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva te sklapanja trgovačkog ugovora između ovih dviju monarhija, posljedice odredbi tih ugovora još nisu bile vidljive na trgovačkoj djelatnosti domaćih trgovaca, odnosno trgovačkim odnosima između dviju država. Međutim, analiza podataka iz zapisnika pokazuje da su osmanski trgovci i trgovačke družine dopremili robe u vrijednosti većoj od $2/3$ ukupne vrijednosti ocarinjenje, odnosno pregledane robe na brodskoj tridesetnici. Doduše, u tom razdoblju osmanski trgovci još uvijek nisu činili većinu trgovaca i trgovačkih družina na spomenutoj tridesetnici. Naime, oni su od kraja studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. obavili tek nešto više od $2/5$ svih carinjenja robe. Premda se zbog kratkoće vremena proteklog od sklapanja Požarevačkog mirovnog ugovora te trgovačkog ugovora još uvijek ne mogu vidjeti posljedice trgovačkih odredbi, mogu se vidjeti tendencije u budućim trgovačkim odnosima između dviju država (preuzimanje monarhijske trgovine na relaciji Balkan – Podunavlje od strane osmanskih trgovaca).

Trgovci i trgovačke družine iz Habsburške Monarhije uglavnom su trgovali stokom (većinom svinjama), vinom, žutim voskom, kornjačama, svježom, soljenom i sušenom ribom, različitim svježim i sušenim voćem i povrćem, orasima, kestenom te neodređenom robom. Za razliku od trgovaca i trgovačkih družina iz Habsburške Monarhije, osmanski su trgovci i trgovačke družine trgovali uglavnom različitim kramarskom robom.

Analiza podataka ukazuje na značajne razlike u lokaciji nabave robe koju su prevozili, s obzirom na mjesto prebivanja pojedinih trgovaca i trgovačkih družina. Naime, trgovci i trgovačke družine iz Habsburške Monarhije uglavnom su nabavljali robu u Brodu i brodskoj okolici, a osmanski trgovci i trgovačke družine u Osmanskom Carstvu. Tek manji broj osmanskih trgovaca i trgovačkih družina nabavljao je robu u Beogradu te na sajmovima u Podvinju.

Trgovci i trgovačke družine iz Habsburške Monarhije uglavnom su otpremali robu u odredišta na području Monarhije, a samo je nekolicina brodskih trgovaca otpremala robu u Veneciju. Niti jedan trgovac i trgovačka družina iz Habsburške Monarhije nisu otpremali svoju robu u Osmansko Carstvo. Samo je jedna trgovačka družina iz Broda uvezla robu u Habsburšku Monarhiju, pa se može pretpostaviti da ju je najvjerojatnije uvezla iz Osmanskog Carstva. S druge strane, osmanski su trgovci i trgovačke družine uglavnom uvozili robu u Habsburšku Monarhiju te su je vozili u različita odredišta na njezinu teritoriju. Samo manji broj osmanskih trgovaca i trgovačkih družina izvezao je robu, kupljenu u Beogradu te na sajmovima u Podvinju, iz Habsburške Monarhije.

Manji broj trgovaca i trgovačkih družina transportirao je vlastitu robu riječnim prometnim pravcem. Kod većine trgovaca i trgovačkih družina nije naveden način transporta robe, pa se može pretpostaviti da su je otpremali

kopnenim putem. Riječnim putem transportirano je samo nešto više od 1/8 ukupno dopremljene robe na brodskoj tridesetnici. Ova činjenica upućuje na zaključak da je krajem drugog te početkom trećeg desetljeća 18. stoljeća riječni transport robe još uvijek bio u začetku. Robu su uglavnom prevozili rijekom Savom trgovci i trgovačke družine iz Habsburške Monarhije, a samo manji broj iz Osmanskog Carstva. Trgovci iz Habsburške Monarhije koji su transportirali robu riječnim putem živjeli su uz rijeke Savu, Dunav i Bosnu (Brod, Svinjar, Beograd, Tešanj i Žepče). Habsburški su trgovci i trgovačke družine uglavnom prevozili robu u korabu, manjem plovilu, a tek nekolicina u lađama. S druge strane osmanski su trgovci i trgovačke družine koristili veća plovila (lađa i položan/boložan). Domaći trgovci i trgovačke družine uglavnom su prevozili robu nizvodno rijekom Savom, a uzvodno uglavnom osmanski trgovci i trgovačke družine te jedan beogradski trgovac (Dimitar).

Tijekom godine i pol dana na brodsku su tridesetnicu svoju robu dopremili 15 trgovaca i 3 trgovačke družine iz Broda, koji su 29 puta podmirili tridesetinu te ostale carinske dadžbine. Oni su uglavnom jedanput dopremili robu na ovu tridesetnicu, a samo su trojica trgovaca to učinila više puta. Ova su se trojica najvjerojatnije specijalizirala za određene vrste trgovine, pa se može pretpostaviti da su se dvojica bavila trgovinom svinjama, a jedan trgovinom žutim voskom. Brodski su trgovci i trgovačke družine nabavljali svoju robu u Brodu i brodskoj okolici, a samo jedan ju je uvezao, najvjerojatnije iz Osmanskog Carstva, u Habsburšku Monarhiju. Svoju su robu osam puta dopremili na lokalnu tridesetnicu riječnim, a u ostalim situacijama najvjerojatnije kopnenim putem. Pri tome su svi koristili korab te su plovili nizvodno, koristeći se snagom riječnih struja.

Zapisnik broskog tridesetničarskog ureda ukazuje na živu trgovačku djelatnost brodskih trgovaca i trgovačkih družina, ali i trgovaca i trgovačkih družina iz ostalih dijelova Habsburške Monarhije te Osmanskog Carstva. Također, na temelju podataka može se zaključiti da se na području Broda i brodske okolice krajem drugog te početkom trećeg desetljeća 18. stoljeća odvijala značajna gospodarska djelatnost, naročito u pojedinim kategorijama stočarstva (svinjogojstvo i pčelarstvo), vinogradarstva, voćarstva i povrtlarstva.

Tablica 1. Mjesto stanovanja trgovaca koji su carinili robu na tridesetnici Brod od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine

MJESTO STANOVANJA TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA		TRIDESETNICA BROD			
		11. - 12. 1719.	1720.	1. - 6. 1721.	UKUPNO
PROVINCIJAL	ORAOVICA		1		1
	PAKRAC		2		2
	POŽEGA	1	8	2	11
	UKUPNO	1	11	2	14
HRVATSKE ŽUPANIJE	HRVATSKA		1	1	2
	NOVIGRAD		1		1
	PAVLOVAC		1		1
	UKUPNO		3	1	4
VOJNA KRAJINA	BROD	3	20	6	29
	DUBICA		1		1
	GRADIŠKA		3	3	6
	KARLOVAC		4		4
	KOBAŠ		2	1	3
	KOSTAJNICA		2		2
	PETRINJA		1		1
	RATKOBATOKA		1	1	2
	SVINJAR		1		1
	UKUPNO	3	35	10	49
DRUGI DIJELOVI HABSBURŠKE MONARHIJE	BEOGRAD	1	1		2
	GRKOVCI	1			1
	CLOSTER WARALYA		1		1
	PEČUH			1	1
	UKUPNO	2	1	1	5
OSMANSKO CARSTVO	BANJA LUKA	1	2		3
	DERVENTA			2	2
	DOBOJ		1	1	2
	SARAJEVO		6	1	7
	TEŠANJ	2	10	1	13
	TEŠANJ I DERVENTA		1		1
	VISOKO		3	1	4
	ŽEPČE	2	13	2	17
	ŽEPČE I VISOKO		1		1
	NEPOZNATA MJESTA		2	1	5
	UKUPNO	5	39	9	53
NEPOZNATA MJESTA		1	5	7	
UKUPNO	11	91	29	131	

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Tablica 2. Broj trgovaca i trgovačkih družina prema frekventnosti dolazaka na tridesetnici Brod od 19. studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine (nastavak)

		MJESEC												UKUPNO									
		STUDENI 1719.	PROSINAC 1719.	SIJEČANJ 1720.	VELJAČA 1720.	OŽUJAK 1720.	TRAVANJ 1720.	SVIBANJ 1720.	LIPANJ 1720.	SRPANJ 1720.	KOLOVOZ 1720.	RUJAN 1720.	LISTOPAD 1720.		STUDENI 1720.	PROSINAC 1720.	SIJEČANJ 1721.	VELJAČA 1721.	OŽUJAK 1721.	TRAVANJ 1721.	SVIBANJ 1721.	LIPANJ 1721.	UKUPNO
TRGOVCI I ČLANOVI TRGOVAČKIH DRUŽINA PREMA PREBIVALIŠTU	BEOGRAD	1											1									2	
	GRKOVI		1																			1	
	KLOSTER WARALYA			1																		1	
	PEČUH																1					1	
	UKUPNO	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	5	
	DRUGI DIJELOVI HABSBURŠKE MONARHIJE	BANJA LUKA	1											1	1								3
		DERVENTA																	1				2
		DOBOJ						1								1							2
		SARAJEVO			3		2				1											1	7
		TEŠANJ								1	4	1	3							1			13
TEŠANJ I DERVENTA				2		1																1	
VISOKO													1	1			1					4	
ŽEPČE													2	2	2						2	17	
ŽEPČE I VISOKO														1								1	
NEPOZNATA MJESTA																1						3	
UKUPNO	1	4	4	0	3	3	1	7	2	6	0	5	5	3	1	1	1	1	0	5	53		
NEPOZNATA MJESTA															1		1				6		
UKUPNO	3	8	13	2	9	7	9	12	5	7	2	10	7	8	3	1	9	3	5	8	131		

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Tablica 3. *Udio trgovaca koji su dovezli robu na tridesetnicu Brod prema njihovom mjestu stanovanja od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine*

KATEGORIJE TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA PREMA PREBIVALIŠTU	BROJ TRGOVACA	UDIO BROJA TRGOVACA (u %)
TRGOVCI IZ PROVINCIJALA	14	10,69
TRGOVCI IZ HRVATSKIH ŽUPANIJA	4	3,05
TRGOVCI IZ BRODA	29	22,14
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA VOJNE KRAJINE	19	14,50
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA HABSBUŠKE MONARHIJE	5	3,82
TRGOVCI IZ OSMANSKOG CARSTVA	53	40,46
TRGOVCI IZ NEPOZNATIH NASELJA	7	5,34
UKUPNO	131	100,00

Tablica 4. *Veličina trgovačke grupe na tridesetnici Brod od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine*

KATEGORIJE TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA PREMA PREBIVALIŠTU	BROJ TRGOVACA									UKUPNO
	1	2	3	4	5	7	10	< 3	< 9	
TRGOVCI IZ PROVINCIJALA	9	5								14
TRGOVCI IZ HRVATSKIH ŽUPANIJA	4									4
TRGOVCI IZ BRODA	25	2	1					1		29
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA VOJNE KRAJINE	14									19
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA HABSBUŠKE MONARHIJE	4		1							5
TRGOVCI IZ OSMANSKOG CARSTVA	26	14	6	3	1	1	1		1	53
TRGOVCI IZ NEPOZNATIH NASELJA	6	1								7
UKUPNO	93	22	8	3	1	1	1	1	1	131
POSTOTAK	65,65	21,38	6,87	2,30	0,76	0,76	0,76	0,76	0,76	100,00

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Tablica 5. *Vrijeme dolaska na tridesetnicu Brod prema veličini trgovačke družine od studenoga 1719. do 1721. godine*

BROJ TR- GOVAČA I VELIČINA TRGOVAČKIH DRUŽINA	MJESECI												UKUPNO
	SIJEČANJ	VELJAČA	OŽUJAK	TRAVANJ	SVIBANJ	LIPANJ	SRPANJ	KOLOVOZ	RUJAN	LISTOPAD	STUDENI	PROSINAC	
1	12	2	14	5	9	10	3	3	2	6	8	12	86
2	4		1	2	5	7	2	1		3	1	2	28
3		1	2	2		1		1			1	1	9
4				1				1		1			3
5						1							1
7			1										1
10								1					1
< 3												1	1
< 9						1							1
UKUPNO	16	3	18	10	14	20	5	7	2	10	10	16	131
OD 2 DO < 9	4	1	4	5	5	10	2	4	0	4	2	4	45

Tablica 6. Analiza vrijednosti robe koju su dovezli trgovci prema mjestu stanovanja na tridesetnicu Brod od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine

KATEGORIJE TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA PREMA PREBIVALIŠTU	UKUPNA VRIJEDNOST ROBE	PROSJEČNA VRIJEDNOST ROBE PO TRGOVCU (u forintama)	UDIO (u %)	RASPON VRIJEDNOSTI ROBE (u forintama)	UDIO BROJA TRGOVAČA S MANJOM VRIJEDNOŠĆU ROBE OD PROSJEČNE VRIJEDNOSTI (u %)
TRGOVCI IZ PROVINCIJALA	1.218,50	93,73	8,19	7,00-312,00	53,85
TRGOVCI IZ HRVATSKIH ŽUPANIJA	295,00	73,75	1,98	9,00-240,00	75,00
TRGOVCI IZ BRODA	1.718,50	95,47	11,54	4,00-300,00	61,11
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA VOJNE KRAJINE	943,00	55,47	6,34	6,00-420,00	80,00
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA HABSBURŠKE MONARHIJE	491,00	98,20	3,30	3,00-230,00	60,00
TRGOVCI IZ OSMANSKOG CARSTVA	10.175,00	191,98	68,35	7,00-1.050,00	71,70
TRGOVCI IZ NEPOZNatih NASELJA	45,00	22,50	0,30	5,00-60,00	33,33
UKUPNO	14.886,00	132,91	100,00	3,00-1.050,00	72,32

IZVOR: Gavrilović, Carinarnice, 481-491.

Tablica 7. *Vrijednost robe prema mjestu stanovanja trgovaca od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine*

KATEGORIJE TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA PREMA PREBIVALIŠTU	VRIJEDNOST ROBE (u forintama)							
	od 3 do 50,00	od 50,01 do 100,00	od 100,01 do 150,00	od 150,01 do 200,00	od 200,01 do 250,00	od 250,01 do 300,00	više od 300	UKUPNO
TRGOVCI IZ PROVINCIJALA	7	0	2	2	1	0	1	13
TRGOVCI IZ HRVATSKIH ŽUPANIJA	3	0	0	0	1	0	0	4
TRGOVCI IZ BRODA	9	2	4	1	1	1	0	18
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA VOJNE KRAJINE	13	2	1	0	0	0	1	17
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA HABSBURŠKE MONARHIJE	2	1	1	0	1	0	0	5
TRGOVCI IZ OSMANSKOG CARSTVA	19	10	6	5	1	4	8	53
TRGOVCI IZ NEPOZNATIH NASELJA	2	0	0	0	0	0	0	3
UKUPNO	55	15	14	8	5	5	10	112
POSTOTAK (%)	49,11	13,39	12,50	7,15	4,46	4,46	8,93	100,00

Tablica 8. *Struktura vrijednosti robe carinjene na tridesetnici Brod prema državi iz koje dolaze trgovci i trgovačke družine od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine*

KATEGORIJE TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA PREMA DRŽAVI PORIJEKLA	11.-12. 1719.	1720.	1.-6. 1721.	UKUPNO
TRGOVCI IZ HABSBURŠKE MONARHIJE	979,00	3.438,00	294,00	4.711,00
TRGOVCI IZ OSMANSKOG CARSTVA	1.993,00	6.226,00	1.956,00	10.175,00
UKUPNO	2.972,00	9.664,00	2.250,00	14.886,00
TRGOVCI IZ HABSBURŠKE MONARHIJE (%)	32,94	35,58	13,07	31,65
TRGOVCI IZ OSMANSKOG CARSTVA (%)	67,06	64,42	86,93	68,35
UKUPNO (%)	100,00	100,00	100,00	100,00

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Tablica 9. *Analiza podataka iz zapisnika tridesetnice Brod od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine*

KATEGORIJE	VRIJEDNOSTI
BROJ CARINJENJA ROBE NA TRIDESETNICI BROD	131,00
POZNATA VRIJEDNOST OCARINJENE ROBE (u forintama)	15.070,00
BROJ CARINJENJA ROBE S POZNATOM VRIJEDNOŠĆU	112,00
PROSJEČNA VRIJEDNOST CARINJENE ROBE S POZNATOM VRIJEDNOŠĆU (u forintama)	132,91
MOD	25,00
MEDIJAN	51,00
1. KVARTIL	21,00
3. KVARTIL	159,00
RASPON	3,00-1.050,00
BROJ TRGOVACA S POZNATOM VRIJEDNOŠĆU ROBE MANJOM OD PROSJEKA (u forintama)	81,00
UDIO TRGOVACA S POZNATOM VRIJEDNOŠĆU ROBE MANJOM OD PROSJEKA (u %)	72,32
POZNATA VRIJEDNOST ROBE U TRGOVACA S VRIJEDNOŠĆU ROBE MANJOM OD PROSJEKA (u forintama)	3.739,00
UDIO POZNATE VRIJEDNOSTI ROBE U TRGOVACA S VRIJEDNOŠĆU ROBE MANJOM OD PROSJEKA (u %)	25,12
PROSJEČNA POZNATA VRIJEDNOST ROBE U TRGOVACA S VRIJEDNOŠĆU ROBE MANJOM OD PROSJEKA (u forintama)	46,16
BROJ TRGOVACA S POZNATOM VRIJEDNOŠĆU ROBE VEĆOM OD PROSJEKA (u forintama)	31,00
UDIO TRGOVACA S POZNATOM VRIJEDNOŠĆU ROBE VEĆOM OD PROSJEKA (u %)	27,68
POZNATA VRIJEDNOST ROBE U TRGOVACA S VRIJEDNOŠĆU ROBE VEĆOM OD PROSJEKA (u forintama)	11.147,00
UDIO POZNATE VRIJEDNOSTI ROBE U TRGOVACA S VRIJEDNOŠĆU ROBE VEĆOM OD PROSJEKA (u %)	74,88
PROSJEČNA POZNATA VRIJEDNOST ROBE U TRGOVACA S VRIJEDNOŠĆU ROBE VEĆOM OD PROSJEKA (u forintama)	359,58

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Tablica 10. Vrsta ocarinjene robe na tridesetnici Brod prema mjestu stanovanja trgovaca od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine (nastavak)

		UKUPNO	ROBA	ROBA I ŽUTI VOSAK	RAZLIČITA KRAMARSKA ROBA	MED	MESO I MESNE PRERAĐEVINE	ZEMLJANO POSUĐE	GRAHORICE, ORAŠASTI PLODOVI I VOĆE	DUHAN I SLANINA	RAZLIČITO ULJE	KUKURUZ I KORNJAČE	KORNJAČE	ŽITARICE	VOSAK I ŽUTI VOSAK	RAZLIČITE VRSTE STOKE	VOĆE, POVRĆE I PRERAĐEVINE OD VOĆA	
MJESTO STANOVANJA TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA	BEOGRAD		2				1									1		
	GRKOVC		1												1			
	CLOSTER WARALYA										1							
	PEČUJ																	
	UKUPNO		5	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	
	BANJA LUKA		3			3												
	DERVENTA		2													1	1	
	DOBOJ		2			2												
	SARAJEVO		7			6										1		
	TEŠANJ		13	3	1	6										2	1	
	TEŠANJ I DERVENTA		1			1												
	VISOKO		4			4												
	ŽEPČE		17			16												
ŽEPČE I VISOKO		1			1													
NEPOZNATA MJESTA		3			2													
UKUPNO		53	4	1	41	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	2	
NEPOZNATA MJESTA		6																
UKUPNO		131	16	1	42	1	7	1	5	1	1	1	8	2	12	19	14	

IZVOR: Gavrilović, Carinarnice, 481-491.

Tablica 11. Mjesto nabave robe carinjene na tridesetnici Brod prema mjestu prebivališta trgovaca i trgovačkih družina od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine

MJESTA STANOVA- NJA TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČ- KIH DRUŽINA		MJESTO NABAVE ROBE / NAPLATE TRIDESETINE												
		BEOGRAD	BORITZ (POREČ)	BROD	DONJA LENDAVALA	GRADIŠKA	IZVAN HABSBUŠKE MONARHIJE (VJ. OSMANSKO CARSTVO)	JASENOVAC	OKOLICA BRODA	OSMANSKO CARSTVO	PEČUH	PODVINJE	NEPOZNATO	UKUPNO
PROVINCIJAL	ORAOVICA					1								1
	PAKRAC			1					1					2
	POŽEGA			7					4					11
	UKUPNO	0	0	8	0	1	0	0	5	0	0	0	0	14
HRVATSKE ŽUPANIJE	HRVATSKA			1				1						2
	NOVIGRAD								1					1
	PAVLOVAC			1										1
	UKUPNO	0	0	2	0	0	0	1	1	0	0	0	0	4
VOJNA KRAJINA	BROD			26			1	2						29
	DUBICA			1										1
	GRADIŠKA	2	1					1						4
	KARLOVAC			1	2			3						6
	KOBAŠ	1		1								1		3
	KOSTAJNICA			2										2
	PETRINJA							1						1
	RATKOBATA- TOKA			1									1	2
	SVINJAR					1								1
	UKUPNO	3	1	32	0	3	1	5	2	0	0	0	2	49
DRUGI DIJELOVI HABSBUŠKE MONARHIJE	BEOGRAD	1		1										2
	GRKOVC			1										1
	KLOSTER WARALYA			1										1
	PEČUH										1			1
	UKUPNO	1	0	3	0	0	0	0	0	0	1	0	0	5

MJESTA STANOVA- NJA TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČ- KIH DRUŽINA		MJESTO NABAVE ROBE / NAPLATE TRIDESETINE											
		BEOGRAD	BORITZ (POREČ)	BROD	DONJA LENDAVALA	GRADIŠKA	IZVAN HABSBURŠKE MONARHIJE (VJ. OSMANSKO CARSTVO)	JASENOVAC	OKOLICA BRODA	OSMANSKO CARSTVO	PEČUH	PODVINJE	NEPOZNATO
OSMANSKO CARSTVO	BANJA LUKA								3				3
	DERVENTA										1	1	2
	DOBOJ								2				2
	SARAJEVO								6		1		7
	TEŠANJ	1							6		4	2	13
	TEŠANJ I DERVENTA										1		1
	VISOKO								4				4
	ŽEPČE	4							12			1	17
	ŽEPČE I VISOKO								1				1
	NEPOZNATA MJESTA								2		1		3
	UKUPNO	5	0	0	0	0	0	0	0	36	0	8	4
NEPOZNATA MJESTA				1	1			3				1	6
UKUPNO	9	1	45	1	5	1	9	8	36	1	8	7	131

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Tablica 12. *Određište robe koju su trgovci carinili na tridesetnici Brod od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine*

KATEGORIJE TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA PREMA PREBIVALIŠTU	ODREDIŠTE ROBE CARINJENE NA TRIDESETNICI BROD																					
	BABINA GREDA	BEOGRAD	BOSNA	BROD	DERVENTA	GRADIŠKA	GRAZ	HRVATSKA	IRIG	KANJIŽA	KARLOVAC	KOPRIVNICA	NAŠICE	OSIJEK	PODVINJE	POŽEGA	TEŠANJ	VARAŽDIN	VENECIJA	VIROVITICA	NEPOZNATO ODREDIŠTE	UKUPNO
TRGOVCI IZ PROVINCIJALA	0	0	0	0	0	0	4	4	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	4	14
TRGOVCI IZ HRVATSKIH ŽUPANIJA	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	4
TRGOVCI IZ BRODA	0	9	0	1	0	0	0	3	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	9	0	4	29
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA VOJNE KRAJINE	1	1	0	0	0	2	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	13	19
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA HABSBURŠKE MONARHIJE	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3	5
TRGOVCI IZ OSMANSKOG CARSTVA	0	1	7	2	1	0	0	0	2	0	0	0	4	3	7	4	1	0	0	0	21	53
TRGOVCI IZ NEPOZNatih NASELJA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	5	7
UKUPNO	1	12	7	3	1	3	5	8	2	2	1	1	4	4	7	5	1	1	9	1	53	131

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Tablica 13. *Struktura robe carinjene na tridesetnici u Brodu prema mjestu nabave od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine*

MJESTO NABAVE ROBE TRGOVAČA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA	VRSTE ROBE															
	VOĆE, POVRĆE I PRERAĐEVINE OD VOĆA	RAZLIČITE VRSTE STOKE	VOSAK I ŽUTI VOSAK	ŽITARICE	KORNJAČE	KUKURUZ I KORNJAČE	RAZLIČITO ULJE	DUHAN I SLANINA	GRAHORICE, ORAŠASTI PLODOVI I VOĆE	ZEMLJANO POSUĐE	MESO I MESNE PRERAĐEVINE	MED	RAZLIČITA KRAMARSKA ROBA	ROBA I ŽUTI VOSAK	ROBA	UKUPNO
BEOGRAD	1										4	4				9
BORITZ (POREČ)										1	1					1
BROD	11	9	10	2	7	1	1	1	1	2	2					45
DONJA LENDAVALA														1		1
GRADIŠKA								4						1		5
IZVAN HABSBURŠKE MONARHIJE (VJ. OSMANSKO CARSTVO)												1				1
JASENOVAC									1					8		9
OKOLICA BRODA					1											8
OSMANSKO CARSTVO	1											35				36
PEČUH															1	1
PODVINJE													1	1	4	8
NEPOZ NATA MJESTA	1	1	2										1	1	1	7
UKUPNO	14	19	12	2	8	1	1	1	5	1	7	1	42	1	16	131

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Tablica 14. *Struktura trgovaca i trgovačkih družina prema načinu transporta robe dopremljene na tridesetnicu Brod od 19. studenoga do kraja lipnja 1721. godine*

KATEGORIJE TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA PREMA PREBIVALIŠTU	NAČIN TRANSPORTA ROBE			NAČIN TRANSPORTA ROBE (%)		
	NEPOZNATO - VJEROJATNO KOPNOM	VODOM	UKUPNO	NEPOZNATO - VJEROJATNO KOPNOM	VODOM	UKUPNO
TRGOVCI IZ PROVINCIJALA	14	0	14	100,00	0,00	100,00
TRGOVCI IZ HRVATSKIH ŽUPANIJA	3	1	4	75,00	25,00	100,00
TRGOVCI IZ BRODA	21	8	29	72,41	27,59	100,00
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA VOJNE KRAJINE	19	1	20	95,00	5,00	100,00
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA HABSBURŠKE MONARHIJE	3	2	5	60,00	40,00	100,00
TRGOVCI IZ OSMANSKOG CARSTVA	48	5	53	90,57	9,43	100,00
TRGOVCI IZ NEPOZNATIH NASELJA	6	0	6	100,00	0,00	100,00
UKUPNO	114	17	131	100,00	0,00	100,00

Tablica 15. *Struktura trgovaca i trgovačkih družina prema vrsti plovila kojima su dopremili robu na tridesetnicu Brod od 19. studenoga do kraja lipnja 1721. godine*

KATEGORIJE TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA PREMA PREBIVALIŠTU	VRSTE PLOVILA				
	KORAB	LAĐA	POLOSAN	NEPOZNATO	UKUPNO
TRGOVCI IZ PROVINCIJALA	0	0	0	0	0
TRGOVCI IZ HRVATSKIH ŽUPANIJA	1				1
TRGOVCI IZ BRODA	8				8
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA VOJNE KRAJINE		1			1
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA HABSBURŠKE MONARHIJE		1		1	2
TRGOVCI IZ OSMANSKOG CARSTVA		2	1	2	5
TRGOVCI IZ NEPOZNATIH NASELJA	0	0	0	0	0
UKUPNO	9	4	1	3	17

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Tablica 16. *Struktura trgovaca i trgovačkih družina koji su dopremili robu nekim plovilom na tridesetnicu Brod, prema pravcu kretanja od 19. studenoga do kraja lipnja 1721. godine*

KATEGORIJE TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČ- KIH DRUŽINA PREMA PREBIVALIŠTU	NAČIN TRANSPORTA ROBE		
	NIZVODNO	UZVODNO	UKUPNO
TRGOVCI IZ PROVINCIJALA	0	0	0
TRGOVCI IZ HRVATSKIH ŽUPANIJA	1		1
TRGOVCI IZ BRODA	8		8
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA VOJNE KRAJINE	1		1
TRGOVCI IZ DRUGIH DIJELOVA HABSBUŠKE MONARHIJE	1	1	2
TRGOVCI IZ OSMANSKOG CARSTVA	1	4	5
TRGOVCI IZ NEPOZNATIH NASELJA	0	0	0
UKUPNO	12	5	17
POSTOTAK (%)	70,59	29,41	100,00

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-491.

Tablica 17. *Struktura brodskih trgovaca prema vrsti robe carinjene na tridesetnici u Brodu od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine*

IMENA BRODSKIH TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA	VRSTA ROBE											
	DUHAN I SLANINA	GOVEDA	KESTEN I ORAH	KRAMARSKA ROBA	SLANINA	SVINJE	SVJEŽE I SUŠENO VOĆE TE SVJEŽE POVRĆE	VINO	VINO I KUPUS	VOĆE	ŽUTI VOSAK	UKUPNO
Antun Bosniak i Marin Matakovitz								1				1
Mihat Kopitz		1				4		1				6
Mihat Metarovitz							1					1
Mato Binolitz											1	1
Franz Vüechhofer									1			1
Ivan Janskovitz/Junskovitz											5	5
Joseph Masnaziz								1				1
Franio Boritz								1				1
Marin Boritz	1				1	1						3
Juro Petrinze, Sinn i Naranziz								1				1
Stipan Paratziz								1				1
Ivann Massaritz								1				1
Ivan Rakitz			1									1
Mathias Juroziz						1						1
Ivan Janskovitz/Junskovitz, Andria i Marco Bassaritz te drugi trgovci				1								1
Anton Duras											1	1
Andria Ivandlitz											1	1
Franjo Backtanovitz											1	1
UKUPNO	1	1	1	1	1	6	1	6	1	1	9	29

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-490.

Tablica 18. *Struktura brodskih trgovaca prema mjestu nabave robe carinjene na tridesetnici u Brodu od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine*

IMENA BRODSKIH TRGOVACA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA	MJESTO NABAVE ROBE			
	BROD	OKOLICA BRODA	IZVAN HABSBURŠKE MONARHIJE (VJ. OSMANSKO CARSTVO)	UKUPNO
Antun Bosniak i Marin Matakovitz	1			1
Mihat Kopitz	5	1		6
Mihat Metarovitz	1			1
Mato Binolitz	1			1
Franz Vüechhofer	1			1
Ivan Janskovitz/Junskovitz	5			5
Joseph Masnaziz	1			1
Franio Boritz	1			1
Marin Boritz	3			3
Juro Petrinze, Sinn i Naranziz	1			1
Stipan Paratziz	1			1
Ivann Massaritz	1			1
Ivan Rakitz	1			1
Mathias Juroziz		1		1
Ivan Janskovitz/Junskovitz, Andria i Marco Bassaritz te drugi TRGOVCI			1	1
Anton Duras	1			1
Andria Ivandlitz	1			1
Franjo Backtanovitz	1			1
UKUPNO	26	2	1	29

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-490.

Tablica 19. *Struktura brodskih trgovaca prema odredištu robe carinjene na tridesetnici u Brodu od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine*

IMENA BRODSKIH TRGOVAČA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA	ODREDIŠTE CARINJENE ROBE							UKUPNO
	BEOGRAD	BROD	HRVATSKA	KANJŽA	KARLOVAC	VENECIJA	NEPOZNATO ODREDIŠTE	
Antun Bosniak i Marin Matakovitz							1	1
Mihat Kopitz	1		2	2			1	6
Mihat Metarovitz	1							1
Mato Binolitz						1		1
Franz Vüechhofer	1							1
Ivan Janskovitz/Junskovitz						5		5
Joseph Masnaziz	1							1
Franio Boritz	1							1
Marin Boritz			1		1		1	3
Juro Petrinze, Sinn i Naranziz	1							1
Stipan Paratziz	1							1
Ivann Massaritz	1							1
Ivan Rakitz	1							1
Mathias Juroziz							1	1
Ivan Janskovitz/Junskovitz, Andria i Marco Bassaritz te drugi TRGOVCI		1						1
Anton Duras						1		1
Andria Ivandlitz						1		1
Franjo Backtanovitz						1		1
UKUPNO	9	1	3	2	1	9	4	29

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-490.

Tablica 20. *Struktura brodskih trgovaca prema načinu transporta robe carinjene na tridesetnici u Brodu od studenoga 1719. do kraja lipnja 1721. godine*

IMENA BRODSKIH TRGOVAČA I ČLANOVA TRGOVAČKIH DRUŽINA	NAČIN TRANSPORTA ROBE		
	VODOM	NEPOZNATIM NAČINOM - VJEROJATNO KOPNOM	UKUPNO
Antun Bosniak i Marin Matakovitz		1	1
Mihat Kopitz	1	5	6
Mihat Metarovitz	1		1
Mato Binolitz		1	1
Franz Vüechhofer	1		1
Ivan Janskovitz/Junskovitz		5	5
Joseph Masnaziz		1	1
Franio Boritz	1		1
Marin Boritz		3	3
Juro Petrinze, Sinn i Naranziz	1		1
Stipan Paratziz	1		1
Ivann Massaritz	1		1
Ivan Rakitz	1		1
Mathias Juroziz		1	1
Ivan Janskovitz/Junskovitz, Andria i Marco Bassaritz te drugi TRGOVCI		1	1
Anton Duras		1	1
Andria Ivandlitz		1	1
Franjo Backtanovitz		1	1
UKUPNO	8	21	29

IZVOR: Gavrilović, *Carinarnice*, 481-490.

Summary

TRADING AT THE BROD THIRTIETH CUSTOMS OFFICE FROM NOVEMBER 19, 1719 TO THE END OF JUNE 1721

The authors have endeavoured to present the characteristics of trading activities registered by the Brod Thirtieth Customs Office, in Brod and its surrounding area, as well as partly in other parts of the Habsburg Monarchy from November 19, 1719 to the end of June 1721. based on data from the Register of the Brod Thirtieth Customs Office. In the data analysis various quantitative methods were applied. It was found that the Ottoman merchants and merchants associations had not yet taken over the markets of the Habsburg Monarchy in terms of the number of traders, but had started to assume dominance in terms of the value of the delivered goods, i.e. by the share of the value of dispatched goods within the total value of goods. The data analysis made it possible to determine the characteristics of the trade activities based on the value of goods, but also according to the place of residence of merchants and of the members of merchants associations. It became apparent that the merchants and the merchants associations purchased goods primarily in Brod and its surrounding area (Habsburg merchants) and in the Ottoman Empire (Ottoman merchants). The data from the records of thirtieths made it possible to determine the destinations to which their goods were dispatched. These were mostly destinations in the territory of the Habsburg Monarchy, only a small part (by Ottoman merchants) to the Ottoman Empire. Every eighth merchant and merchants association transported goods on the Sava River, i.e. by some vessel. The data from the Records of thirtieths made it possible to determine the types of watercrafts (*korab*, ship, *polosan*). At the end, the characteristics of trade activities of Brod merchants and merchants associations are presented. Based on the analysis of the Brod Thirtieth Tax Office it can be concluded that this constitutes a significant data source for research into the history of trade activities of domestic as well as of Ottoman merchants and merchants associations during the first half of the 18th century.

Key words: trade, Habsburg Monarchy, Ottoman Empire, thirtieth (*tricesima*, customs duty), river transportation, Sava river, Brod, Venice, Graz, Belgrade, Požega

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Milan Vrbanus

Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Ante Starčevića 8
HR-35 000 Slavonski Brod
mvrbanus@isp.hr

Robert Skenderović

Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Ante Starčevića 8
HR-35 000 Slavonski Brod
rskender@isp.hr